

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE
SALDIRGAN DAVRANIŞLARIN
BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet KALELİ

**Enstitü Anabilim Dalı : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Enstitü Bilim Dalı : Psikoloji Bölümü**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali Haydar ŞAR

HAZİRAN - 2016

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE
SALDIRGAN DAVRANIŞLARIN
BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet KALELİ

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Enstitü Bilim Dalı : Psikoloji Bölümü

Enstitü Anabilim Dalı:

“Bu tez ....../..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİÜYESİ	KANAATI	İMZA	
Doç.Dr. Ali Haydar SAK		Basarlı	
Doc. Dr. V. Ozan ÖZEL		Basarlı	
Doç.Dr. Abdullah ISIKLAR		Basarlı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarını eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet KALELİ

20.06.2016

ÖNSÖZ

Saldırganlık sosyal psikolojide birçok araştırmaya konu olmuş, tarih boyunca felsefeciler ve psikologlar: "İnsan niçin saldırgan davranışlarda bulunur?" sorusuna cevap aramıştır. Günümüzde teknolojinin akıl almaz bir hızda ilerlemesi hayatın birçok alanında bize avantajlar sağlasa da özellikle insanların saldırgan davranışlar sergilemesine olumsuz etkileri görülmektedir.

Eğitimde en önemli unsurlardan biri olan öğrenciler, geleceğimizin teminatı toplumumuzun temel taşlarından biridir. Saldırganlık ve şiddet eğilimleri öncelikle bireyi sonra aileyi daha sonra toplumu derinden etkilemektedir

Bu çalışma birçok insanın emeği ve isteğiyle gerçekleşmiştir. Öncelikle hem bu tezin yapılması ve değerlendirilmesi kısmında, bana yol gösteren, her aşamasında desteğini eksik etmeyen, değerli katkılarından ciddi faydalandığım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ali Haydar ŞAR'a, Nişantaşı Üniversitesi Psikoloji bölümündeki tüm hocalarıma, tez aşamasında ölçekleri uyguladığım okul ve dersane yöneticilerine ve sevgili öğrencilere teşekkür eder, şükranlarımı ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca tez çalışmamın en başından beri her zaman yanımda olan ve katkılarından ciddi faydalandığım değerli eşim Fatma Kaleli'ye çok teşekkür ediyorum.

Mehmet KALELİ

20.06.2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Problem Cümlesi	3
1.2. Alt Problemler	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Varsayımlar	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıklar	5
1.6.Tanımlar	5
BÖLÜM II: SALDIRGANLIK VE SALDIRGAN DAVRANIŞ	
KAVRAMLARI.....	7
2.1. Ergenlik Dönemi	7
2.2. Saldırganlık	11
2.2.1. Kavram Olarak Saldırganlık	11
2.2.2. Saldırganlık Sebepleri.....	15
2.2.3. Saldırganlık Kuramları	19
2.2.4. Saldırganlıkla Baş Etme Yolları	20
BÖLÜM III: YÖNTEM.....	24
3.1. Araştırmanın Modeli	24
3.2. Evren ve Örneklem.....	24
3.3. Veri Toplama Araçları.....	25
3.3.1. Fiziksel Saldırganlık Ölçeği.....	26
3.3.2. Sözel Saldırganlık Ölçeği	27
3.4. Verilerin İstatistiksel Analizi.....	27

BÖLÜM IV: BULGULAR	28
BÖLÜM V: SONUÇ VE TARTIŞMA	39
BÖLÜM VI: ÖNERİLER	42
KAYNAKÇA	43
EKLER	50

KISALTMALAR LİSTESİ

C.	: Cilt
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
SBB	: Öğrenci Seçme Sınavı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Fiziksel Saldırganlık Ölçeği Güvenirlik Katsayısı.....	26
Tablo 3.2. Sözel Saldırganlık Ölçeği Güvenirlik Katsayısı	27
Tablo.4.1. Öğrencilerin Algılanan Başarı Değişkenine Göre Saldırganlık Boyutlarına İlişkin İstatistiksel Sonuçları	28
Tablo.4.2. Öğrencilerin Algılanan Başarı Değişkenine Göre Saldırganlık Boyutlarına İlişkin İstatistiksel Sonuçları	30
Tablo.4.3. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Algılanan Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları	31
Tablo 4.4. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Algılanan Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları	32
Tablo.4.5. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Cinsiyet Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları	33
Tablo 4.6. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Cinsiyet Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları	34
Tablo 4.7. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Annenin Durumu (Sağ-Ölü) Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları	35
Tablo 4.8. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Babasının Durumu (Sağ-Ölü) Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları	37

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Araştırma Modeli.....	24
--------------------------------	----

Tezin Konusu: Ortaokul Öğrencilerinde Saldırgan Davranışların Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi Göre İncelenmesi	
Tezin Yazarı: Mehmet KALELİ	Danışman: Doç. Dr. Ali Haydar ŞAR
Kabul Tarihi: 20.06.2016	Sayfa Sayısı: vii(ön kısım) + 49 (tez) + 2(ek)
Anabilimdalı: Sosyal Bilimler Enstitüsü	Bilimdalı: Psikoloji Bölümü
<p>Bu tez çalışmasında ortaokul öğrencilerinde saldırgan davranışların bazı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini, İstanbul ilinin Başakşehir ve Küçükçekmece ilçelerindeki çeşitli ortaokullarda okuyan öğrenciler, örneklemini ise bu okullardan tesadüfi örneklem seçme yöntemi ile belirlenen 273 kız ve 377 erkek toplam 650 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilere kişisel özelliklerinin tanımlanması amacıyla sorular yöneltilmiş ve ikinci bölümde ise saldırganlık ölçeği kullanılmıştır. Orijinali Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Can (2002) tarafından yapılmış ve Cronbach alfa değeri. 915 olarak bulunmuştur. Ölçek fiziksel saldırganlık, sözlü saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık olmak üzere beş alt bileşenden oluşmaktadır.</p> <p>Araştırma sonucunda cinsiyet değişkeni ile dolaylı saldırganlık boyutu arasında anlamlı farklılığın olduğu, algılanan başarı ile fiziksel saldırganlık boyutu arasında anlamlı farklılığın olduğu, algılanan başarı ile sözlü saldırganlık boyutu arasında anlamlı farklılığın olduğu, algılanan başarı ile öfke boyutu arasında anlamlı farklılığın olduğu, algılanan ekonomik durum değişkeni ile sözlü saldırganlık boyutu arasında anlamlı farklılığın olduğu ve algılanan ekonomik durum değişkeni ile düşmanlık boyutu arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür.</p>	
Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, Ortaokul, Öğrenci.	

Title of the Thesis: Examination of aggressive behaviours of secondary school students according to some variables.	
Author: Mehmet KALELİ	Supervisor: Assoc. Ali Haydar ŞAR
Date: 20.06.2016	Nu. of pages: vii (pre text) + 49 (main body) + 2 (App.)
Department: Institute of Social Sciences	Subfield: Department of Psychology
<p>In this study of thesis, it is aimed to examine the aggressive behaviours of secondary school students according to some variables. The field of this research consists of the students who have attended various secondary schools in Basaksehir district of province of İstanbul and the samples of this research consists of 650 students who are 273 girls and 377 boys selected by the method of random selection from these schools. The survey is used as a data collection tool in this research. The survey consists of two parts. In the first part, some questions are asked to the students to diagnose their personal features and in the second part, the scale of aggression is used. The scale of aggression of which original was developed by Buss and Perry (1992) was adapted into Turkish and validity and reliability were done by Can (2002) and Cronbach's alpha value was found as 0.915. The scale consists of 5 sub-components which are physical aggression, verbal aggression, anger hostility, indirect aggression</p> <p>As a result of the research, it is found that there is a significant difference between the gender variable and indirect aggression size and there is a significant difference between perceived success and physical aggression size, and there is a significant difference between perceived success and anger size and there is a significant difference between economic status variable and verbal aggression size and there is a significant difference between perceived economic status and hostility.</p>	
Keywords: Aggression, secondary school, students	

BÖLÜM I: GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumuna, problem cümlesine, alt problemlere, araştırmanın önemine, araştırmanın sınırları ile veri toplama araçlarına yer verilmiştir. Problem durumu başlığı altında literatür taranmış ve araştırmanın problemi ile ilgili kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Saldırganlık sosyal psikolojide birçok araştırmaya konu olmuş, tarih boyunca felsefeciler ve psikologlar: "İnsan niçin saldırgan davranışlarda bulunur?" sorusuna cevap aramıştır. Günümüzde teknolojinin akıl almaz bir hızda ilerlemesi hayatın birçok alanında bize avantajlar sağlasa da özellikle insanların saldırgan davranışlar sergilemesine olumsuz etkileri görülmektedir.

Saldırganlığın ne demek olduğunu herkes bildiğini zannetse de birçok bilim adamı saldırganlığa farklı tanımlar getirir. En sade şekliyle saldırganlık "başkalarını incitmeyi amaçlayan (niyet) her türlü davranış" (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1989:191; aktaran: Yavuzer ve Üre, 2010:24) olarak tanımlanır. Bu tanımda üzerinde ısrarla durulması gereken kelime niyettir. Çünkü zarar verme ya da incitme davranışı, saldırganlığı tarif etmede açıkça yetersiz kalmaktadır. Hastasına uyuşturucu iğnesi yapan bir dişçi, iğneyle hastasına acı vermesine rağmen, hastaların tamamı sağlığına kavuşacağını düşünerek bu saldırıya seve seve katlanır. Eylemin saldırı niyetli yapılması da sorunu çok fazla çözmemektedir. Bu kez de "Kişinin niyetini nasıl bilebiliriz?" sorusu karşımıza çıkmaktadır. Çünkü niyeti, direkt olarak gözlemleyemeyiz, sadece tahmin edebiliriz. Her ne kadar niyet kavramı ile ilgili tartışmalar olsa da, bugün pek çok sosyal psikolog saldırganlığı tanımlamada niyet kavramını vazgeçilmez olarak görmektedir. Bu durumda, birbirine benzer olsa da birkaç saldırganlık tanımı vermek yararlı olabilir. Freud saldırganlığın, kişinin kendisine yönelik olan yıkıcı eğilimleri dış dünyadaki nesnelere çevirmesi olarak tanımlamıştır (Geçtan, 1992;Can, 2002; aktaran: Bacıoğlu ve Özdemir, 2012: 170). Adler, saldırganlığı, kendi ihtiyaçlarını karşılama isteğinden kaynaklanan ve engellenmeler sonucu başvuru bir dürtü olarak ele almaktadır. (Gümüş,2000;aktaran: Bacıoğlu ve Özdemir,2012:170).

Fromm, insanlarda ve hayvanlarda kalıtımsal olarak programlanmış saldırganlığı, biyolojik bir tepki olarak nitelendirmiştir. Saldırganlık tehdide karşı bir tepki biçimi

değildir. Varoluşun tehlikeye düşmesi durumunda başvurulan bir tepkidir (Fromm, 1993). Lorenz'e göre saldırganlık, toplumsal sistemin başlıca düzenleyicilerinden biridir ve türün doğasında vardır. Bandura'ya göre saldırgan davranışlar, bireyin çevresinde gözlemediği olay ve davranışları taklit ederek model alması ile kazanılmaktadır.

Psikiyatride saldırganlık, bozukluk olarak tanımlanmaktadır. (Can, 2002;aktaran: Bacıoğlu ve Özdemir,2012:170). Freedman, Sears ve Carlsmith(1989), saldırganlığın en yalın tanımının kişinin niyeti dikkate alındığında, “başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış” olarak tanımlamaktadır. Riches (1986), saldırganlığın insanın sosyal çevresini değiştirmek için kullandığı bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Bireyin, korku ve kaygı gibi, hoş olmayan durumlarda verdiği ilk tepkilerden birisi öfkedir. Saldırganlık, genellikle öfke duygusunun doğrudan ifadesidir (Köknel,1995;aktaran: Bacıoğlu ve Özdemir,2012:170).Genel olarak değerlendirildiğinde ise saldırgan davranış, biyolojik (genetik, nöroanatomik, endokrinolojik), sosyal etki değişkenleri (medyada yer alan şiddet vb.), sosyal içerik (arkadaş grupları, aile, okul, vb.), çevresel şartlar (yaşanılan yer vb.) tarafından belirlenebilmektedir (Şahin 2004: 23).

“Öfke kavramı ise Budak (2005)“engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakılma, kısıtlanma v.b gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye, kişiye yönelik şu veya bu şekilde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen, oldukça yoğun negatif bir duygu”(Budak, 2005: 560). Hankins&Hankis“in (1988) belirttiğine göre öfke kişinin belirli bir saldırı, eleştiri ya da engel karşısında yaşadığı içsel ve evrensel bir duygudur ‘’ (Akt. Batıgün, 2004: 50).

Eğitimde en önemli unsurlardan biri olan öğrenciler, geleceğimizin teminatı toplumumuzun temel taşlarından biridir. Saldırganlık ve şiddet eğilimleri öncelikle bireyi sonra aileyi daha sonra toplumu derinden etkilemektedir.

Bu araştırma öğrencilerin saldırganlık ve şiddet eğilimlerinin yaş, cinsiyet, ebeveyn tahsili, sınıflarındaki öğrenci sayıları gibi değişkenlere göre dağılımını incelemektedir. Bu araştırma sonucu elde edilecek bulgularla öğrencilerdeki saldırganlık ve şiddetini önleyebilecek kriterlere ışık tutabileceği, öğrencilerin eğitim başarısını arttıracak çalışmalara katkıda bulunabileceği düşünülmüştür.

1.1. Problem Cümlesi

Ortaokul öğrencilerinin saldırgan davranışları ile sahip oldukları yaşam koşulları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.2. Alt Problemler

Bu problem cümlesi doğrusalında aşağıdaki alt problemler belirlenmiş ve yanıt aranmıştır;

1. Öğrencilerinin başarı durumlarına göre saldırganlık düzeyleri farklılaşmakta mıdır?
2. Öğrencilerin ekonomik durum değişkenine göre saldırganlık düzeylerinde farklılık var mıdır?
3. Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre saldırganlık düzeylerinde farklılık var mıdır?
4. Öğrencilerin anne baba durumu değişkenine göre saldırganlık düzeylerinde farklılık var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Eğitimde en önemli unsurlardan biri olan öğrenciler, geleceğimizin teminatı toplumumuzun temel taşlarından biridir. Saldırganlık ve şiddet eğilimleri öncelikle bireyi sonra aileyi daha sonra toplumu derinden etkilemektedir.

Bu araştırma öğrencilerin saldırganlık ve şiddet eğilimlerinin yaş, cinsiyet, ebeveyn tahsili, sınıflarındaki öğrenci sayıları gibi değişkenlere göre dağılımını incelemektedir. Bu araştırma sonucu elde edilecek bulgularla öğrencilerdeki saldırganlık ve şiddetini önleyebilecek kriterlere ışık tutabileceği, öğrencilerin eğitim başarısını arttıracak çalışmalara katkıda bulunabileceği düşünülmüştür.

Toplumlarının devamını sağlayacak bireyleri yetiştiren ve yetiştirdiği bireylere bilgiyi edinme ve sonrasında kullanabilmeyi öğretmeyi amaçlayan, ülke gelişimine katkıda bulunan, ülkelerin en önemli unsurlarından biri olan orta öğretimde eğitim gören öğrencilerin psikolojik olarak da sağlıklı bireyler olarak yetişmesi toplumların sağlıklı olarak devamı için en önemli konulardan biridir. İnsan psikolojisinin içerisinde yer alan ve saldırganlık olarak da nitelendirilebilecek davranışlar, hem saldırıyı gerçek-

leştiren açısından hem de saldırıya uğrayan açısından bir takım problemlerin ortaya çıkmasına neden olur. Eğer saldırgan davranış fiziksel ise bedensel zararlara diğer bir ifade ile maddi zararlara, sözel bir saldırganlık söz konusu ise psikolojik zararlara neden olabilir.

Bireylerin bu tür durumlara mahal vermemesi için saldırgan davranışlardan kaçınması gerekir. Bu çalışma ile ortaokul öğrencilerinin saldırgan davranışları çeşitli değişkenler açısından incelenerek soruna çözüm aranmaya çalışılmıştır. Literatürde saldırgan davranışların nedenlerini tespit edebilmek amacı ile yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmada saldırgan davranışlara neden olduğu düşünülen yaşam koşullarının etkisi incelenmiştir. Ortaokullarda saldırganlık ve şiddetin öğrencileri ne kadar etkilediği, şiddet ve saldırganlığın öğrenci cinsiyetine oranını, ailenin kültür düzeyi ve arkadaşlık grupları içerisindeki dağılımı araştırmanın ana hedefini oluşturmaktadır.

Günümüzde, özellikle liselerde sonuçları ölüme kadar giden saldırganlığın ve şiddetin, temellerinin atıldığı ortaokul çağındaki öğrenciler arasındaki oranı ve nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öğrencinin şiddete bakışını, özellikle sözel şiddeti şiddet olarak algılayıp algılamadığını, değişik arkadaş grupları içerisindeyken çıkan kavgalara karışıp karışmadığını, kendisine gelen sözel veya fiili saldırılar karşısında nasıl tepkiler verdiğini, şiddetin en yoğun hangi ortamlarda gerçekleştiğini, okullarda kendilerini güvende hissedip hissetmediklerini ve yine eğitim aldıkları kurumlarda saldırganlık ve şiddetle ilgili seminerlerin olup olmaması gibi güncel sorularla bilgi toplamaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin saldırgan davranışlar göstermelerinin nedenleri ve bazı değişkenlere göre farklılık göstermelerinin incelenmesidir. Bu yaş gurubunda saldırganlık davranışı biyolojik etkenlerinde ışığında ileri düzeyde gözlenmektedir. Bu nedenle saldırganlık davranışının nedenlerinin bilinmesi bu davranışın engellenmesi açısından önemli bir konuma sahiptir.

Çalışma, Türkiye’de bu konudaki literatür eksikliğinin giderilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında yapılacak olan sonraki araştırmalara kaynak

teşkil edebilecektir. Bu konuda verilebilecek hizmet içi eğitim çalışmalarında ve düzenlenmesinde bu araştırmanın verilerinden yararlanılabilir.

1.4. Varsayımlar

1. Araştırma örnekleminin evreni temsil ettiği kabul edilmektedir.
2. Kullanılan veri toplama araçlarının istenilen bilgiyi elde etmede geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır.
3. Araştırmaya katılan öğrencilerinin kullanılan veri toplama araçlarını doğru ve samimi bir şekilde cevapladıkları varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıklar

1. Bu araştırma, toplanan sayısal verilerin güvenilirliği, geçerliliği ve veri toplama ölçeği tekniğinin özellikleri ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın anket bölümündeki örneklem grubu, 2014–2015 eğitim - öğretim yılı İstanbul ili bazı ilçelerindeki okullarda eğitim gören öğrenciler ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Araştırma genelinde ergenlik dönemi ve saldırganlık kavramları üzerinde durulmuştur;

Ergenlik Dönemi; Ergenlik kelimesi, Latin kökenli olan “yetişkinliğe doğru büyüyen anlamındaki adolescere yükleminden türemiştir. Genel olarak söyleyecek olursak ergenlik, yaşam döngüsünün ikinci on yılı olarak tanımlanır. Bir zamanlar ergenlik, yeni yetme (teenager) kavramıyla (13’ten 19’a) aynı anlamda kullanılmış olsa da ergenlik dönemi geçen yüzyılda hem genç insanlar, fiziksel olarak daha erken olgunlaştıkları hem de sosyal değişimler yüzünden ergenliğin on yaş dolaylarından başladığı ve yirmilerin başlarında sona erdiğini düşünmek daha anlamlıdır” (Steinberg,2007: 21-22). Ergenlik bir geçişler dönemidir: biyolojik, psikolojik, toplumsal, ekonomik. Bireyler, bu dönemde daha akıllı, üst düzeyde düşünen hale gelirler ve kendi kararlarını daha iyi alabilirler. “Ergenlik dönemi, ergenlerin artık gerçek benlikleri (gerçekten ergenlerin kim olduğu), ideal benlikleri (ergenlerin kim olmak iste-

diği) ve korktuğu benlik (ergenlerin kim olmaktan korktuğu) arasında bir ayırım yapabilecekleri dönemdir” (Steinberg, 2007:298).

Saldırganlık: “Kötülük ya da yıpratma amacıyla bir kimseye karşı doğrudan doğruya silahlı ya da silahsız bir eylemde bulunma, bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşın, zorla karşısındakine benimsetme çabası” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 1983).

Freud’a göre saldırganlık, gerçekte insanın kendisine yönelik olan yıkıcı hislerini dış dünyadaki nesnelere yansıtmasıdır. İnsan yaşadığı ortamdaki diğer insanlarla savaşır ve onlara karşı zarar verici davranışlar geliştirir. Çünkü kendini yok etme isteği yaşam içgüdüsünün gücü tarafından engellenmiştir. Yaşam ve ölüm içgüdüleri birbirlerini bastırarak etkisiz bir hale getirebilirler (Yıldırım ve Abakay,2015:17-28)

BÖLÜM II: SALDIRGANLIK VE SALDIRGAN DAVRANIŞ KAVRAMLARI

2.1. Ergenlik Dönemi

İnsan, yaşamı boyunca sürekli değişim ve gelişim içindedir. Ergenlik dönemi, belki de bu gelişim sürecinin en önemli evresini oluşturmaktadır. Çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan ergenlik döneminin, topluma, kültüre ve kişiye göre farklı özellikler taşıması nedeniyle tanımını vermek çok güçtür. Ergenlik dönemi ile ilgili günümüze kadar birçok tanım yapılmıştır (Dinçer, 2008: 3).

Buluğ (erinlik- ön ergenlik) ergenliğin baslarındaki biyolojik-cinsel gelişme dönemidir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik, yeni davranış ve rollerin denendiği, bireyde biyolojik, psikolojik ve sosyal olmak üzere köklü değişikliklerin görüldüğü, anlaşılması güç bir dönemdir (Cansever, 2013: 193).

“Ergenlik, yaşamın ilk iki yılı dışında, büyüme ve olgunlaşmayla ilgili en yoğun değişimlerin yaşandığı bir gelişme dönemidir. Yaklaşık sekiz yıl süren ergenlik, öncelikle bir fizyolojik değişim dönemidir. Bu değişim; duygusal, sosyal ve zihinsel olgunluğa elverişli bir temel hazırlar” (Yavuzer, 2005: 20-21).

Bu dönem; eşsiz bir gözdağı, değişim, meydan okuma ve fırsat zamanıdır. İnsan gelişiminin başka hiçbir aşamasında böylesi büyük bir değişim, böylesi kısa bir zamanda ve bu kadar çok alanda gerçekleşmez.: Bu dönemde vücutlarımız, zihinlerimiz, yeteneklerimiz ve kişiler arası ilişkilerimiz değişir (Yalom, 2008: 11) Erik Erikson, bu dönemin temel görevinin, kimlik geliştirmek -başkalarından farklılık hissi- olduğunu ileri sürmektedir. Kimlik hissi; tutarlı ve anlamlı “bireyselliğin tam karmaşıklığını fark ederek” yetenekler ve potansiyelle tutarlı olmalıdır (Yalom, 2008: 23).

Ergenlik döneminin bazı temel davranış özellikleri vardır. Bu özellikleri şu başlıklar altında açıklayabilir; “Ergenlerin birincil özelliği, ‘bağımsızlık arayışı’ dır. Bu da, cinsel olgunlaşmanın gerektirdiği bir özelliktir. Artık olgunlaşmaya başlayan ‘ergen’, kendi seçimlerini yapacak, kendi yaşamını düzenleyecektir, bunlar için de bağımsız olmak isteyecektir. O zamana kadar ‘aile bağları içinde rahat eden, güven duyan, kendisine güven duyulan çocuk’ artık aile bağları dışına çıkmak istemektedir. Artık, aile bağları içinde, eskisi gibi rahat değildir. Güven duymayı da ailesi yerine kendi-

sinden beklemektedir, ancak bunu nasıl yapabileceğini henüz bilmemektedir.” (Atabek 2002: 58).

“Sağlıklı bağımsızlık, gencin yaşantısında önemli yeri olan kişilerle ilişkilerini zedelemekten, yaşamını bir yetişkin olarak sürdürebilmek için gerekli olan becerileri elde edebilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesidir. Başka bir deyişle, genç insan hem kendi özbenliğine sadık kalabilmeli, hem de yakınlarının beklentilerine cevap verebilmelidir” (Yavuzer, 2005: 27).

“Kimlik arayışı da eski kimlik olan ‘ailenin çocuğu’ kimliğinin ergen için yetersiz kalışının sonucudur. Ergen, artık ailenin dışında kazanılacak yeni kimliğini aramak zorundadır, çünkü ergen aslında kendisini aramaktadır, bulacağı yeni kimlik de sadece ‘onu’, ‘kendisi’ni, ‘o olanı’ anlatacaktır. İşte bu kimliği arayışı sırasında alışılmadık, beklenmedik şeyler de yapılabilir” (Atabek, 2002: 58-59).

“Ergenlik dönemi, aynı zamanda ‘mahremiyet dönemi’dir. Mahremiyet, kendine özgü bir saklı dünyası olmak, başkalarından ayrı bir hayat özlemi anlamına gelmektedir. Artık her şey paylaşılmaz, her şey söylenmez, herkese yakınlık gösterilmez. Seçilmiş arkadaşlar çok önemlidir, seçilmiş sırdaşla bütün sırlar paylaşılır ve yalnızlık en büyük korkudur. Ergen, yalnız kalmayı ister, sever ama arkadaşlarından kopmaktan, arkadaşları tarafından dışlanmaktan korkar” (Atabek, 2002: 58-59).

“Cinsiyet kimliği de bu dönemde oluşur. ‘Nasıl bir erkek?’ ya da ‘Nasıl bir kadın?’ olunduğu sorusu, yanıtını arar. Bu yanıt da fizik görüntüden, giyim tarzından, saç modelinden, tutum ve davranışlara kadar uzanan geniş bir alanda aranacaktır. Cinsel davranışlar da bu döneme özgü biçim alırlar, yaklaşımlar, flörtler, ‘çıkma’lar ve ondan sonraları popüler kültüre özgü niteliklerle gelişir” (Atabek, 2002: 58-59).

“Başarı arayışı, bu dönemde öyle önemlidir ki, çevrenin büyük başarısızlık saydığı olaylarda ergen çok ciddi bunalımlara düşebilir. Aile içinde başarı, okulda başarı, seçtiği özel bir alan varsa orada kazandığı başarı, ergen için çok önemlidir ve sonraki yaşamında da etkisini sürdürecektir” (Atabek, 2002: 58-59).

“Kimlik kazanma başarısını gösteremeyen günümüz genci, geri çekilip içine kapanarak çocuksu davranışlar sergileyebiliyor ya da geleneksel ölçütlere karşı çıkarak bohem bir yaşam tarzıyla bir tepki verebiliyor. Bu tepkilerin tümü, ergenin kendisi ol-

ma ve kendi belirlediği bir yaşamı sürdürme” ye duyduğu son derece doğal bir arzunun dile getirilmesidir” (Yavuzer, 2005: 11).

Ergenlik döneminin stresli bir dönem olduğunu belirten Rutter (1976) ergenlerin sessiz, fırtınalı bir çalkantı içinde olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceye göre; ergenler kendi iç dünyalarında, dışarıdan anlaşılmayan, anne-baba ya da öğretmenlerin fark edemediği, öznel bazı duygusal rahatsızlık ve sosyal endişeler yaşamakta bununla beraber sosyal ya da akademik alanlarda işlev bozuklukları yaşamaktadır. (Akt. Cuhadaroğlu ve ark., 2004 : 71.).

“Ergenlik dönemi dışavurum sürecini açıklayan birçok kuram bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi özünü yineleme kuramıdır. G.Stanley Hallergenilte şiddetli ruh hali değişimleri olduğunu vurgulamıştır. Ergenlerin, enerjiye ve coşuklara karşı, kayıtsız kalması ve sıkılması; neşeye ve kahkahaya karşı, üzüntü ve melankoli, kibirliliğe ve övünmeye karşı aşağılanma ve utangaçlık; duyarlı olmaya karşı vurdumduymazlık; şefkatli olmaya karşı, merhametsizlik gibi çelişkili eğilimler gösterdiklerini belirtmiş ve bunun önemi üzerinde durmuştur. Yukarıda bahsedilmiş olan ergenliğin karakteristik özellikleri duygusal karışıklılar, yoğun stres ve sıkıntı olarak görülmüştür.” (Dacey&Kenny 1994; akt. Adams, 2000: 32.)

“İkinci kuram ise psikoanalitik kuramıdır. Psikoanalitik kuram temel olarak insanların çocukluk dönemlerini ele alıp ergenlik dönemine ikinci derecede önem vermiştir. Klasik psikoanalitik kuram çocuğun yetişkinlerin kişiliklerinde oynadığı rolü vurgulamaktadır. Çünkü ergenlik döneminde kişilikte pek az değişiklik yaşanır.” (Adams, 2000: 32.).

“Ergenlik bu dönemde karşı cinsten arkadaşlarla daha fazla ilgilenmeye başlarlar. Bu arkadaşlar genellikle fiziksel ya da zihinsel olarak ergenlerin ebeveynlerini anımsatırlar. Bu yeni ilişkilerin yoğunluğu yüzünden ergen, görüntü ve düşünceleri dahil kendileri ile yoğun olarak ilgilenmeye başlayarak “narsist” olma eğilimindedirler. Kendilerini düşünürler ve herhangi bir eleştiriye karşı aşırı savunmacıdırlar. Bunun sebebi başkalarının gözündeki imajlarının bu yeni dönemde onlar için çok önemli olmasıdır. Bu yüzden iki Freud’un da ifade ettiği gibi, savunma mekanizmalarında bu süre içerisinde artış görülebilir. Fakat kişinin kendi içine bakmasının olumlu etkileri de bu dönemde görülür.” (Dacey&Kenny 1994,akt. Adams, 2000: 32.)

LaurenceSteinberg, çağdaş toplumda ergenin tüm boyutlarıyla anlaşılabilmesi için çeşitli bakış açılarıyla ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bakış açıları içinde en başat olanları; psikoloji, biyoloji, tarih, sosyoloji, eğitim ve antropolojidir. Tüm bu bakış açıları ergenliği, çocukların yetişkin rollerine hazırlandığı bir geçiş dönemi olarak görürler. Ergenliği başlangıcı ve bitişi olan bir dönem olarak görmek yerine olgunlaşmamışlıktan olgunluğa geçiş olarak tanımlamanın daha doğru olacağı vurgulanmıştır. Bu geçişler biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik yönlerden yaşanmaktadır (Steinberg,2007:23)

Erinliğin beş temel fiziksel göstergesi vardır (Marshall, 1978; akt. Steinberg, 2007.23):

1. Boy ve kiloda hızlı artış olması.
2. Birincil cinsiyet özelliklerinin kazanılması (Üremeye doğrudan ilişkili olan birincil cinsiyet özellikleri, erkeklerde testislerin, kadınlarda yumurtalıkların gelişimini içine alır).
3. İkincil cinsiyet özelliklerinin kazanılması (Üremeye doğrudan katkısı olmayan ancak cinsiyete özgü bedensel özelliklerin taşınması açısından cinsel gelişimle ilgili olan özelliklerdir. Genital organlardaki değişimler, pubik, yüz ve beden kıllarının büyümesi, göğüslerin gelişimi ile ergen, kadın ve erkeğe özgü bedensel görünüme erişir).
4. Beden bileşimindeki değişimler (Özellikle yağ ve kas oranlarının ve miktarının değişimini içerir).
5. Dolaşım ve solunum sistemindeki değişimler.

Aynı zamanda bu dönem, Piaget'nin "Düşüncenin Gelişimine İlişkin Dönemleri"nde 12 yaş ve üzeri olan "soyut işlemler" dönemine denk gelir. Soyut işlemler dönemindeki ergenler varsayımlar kurabilirler, mantıksal sonuçlar çıkartabilirler ve ister somut ister soyut biçimde olsun, sorunlara farklı bir açıdan bakıp karmaşık çözümler üretebilirler (Eraslan, 2010: 2).

Ergenlik, döneminin kendine has bazı evreleri ve süreçleri vardır. Bu süreçleri şu şekilde aktara biliriz;

“Erken Ergenlik (12 - 14 yaş): Erinlik (buluğ - puberte) bedensel gelişimlerin yaşandığı evredir. Bu evre de boy uzar, kilo artar, iç organlarda gelişme olur ve bunlara bağlı olarak fiziksel kapasitede artış görülür. Bilişsel gelişim sonucu somut düşüncelerin yerini soyut düşüncelerin alması ve yetişkinlikteki cinsiyet özelliklerinin kazanılması da bu evrenin başlıca gelişim özelliklerindedir. Ergenin bu konularda bilgilendirilmeye ihtiyacı vardır (Çuhadaroğlu ve ark, 2004, Akt: Yavuzer, 2005: 23).

“Orta Ergenlik (15 - 17 yaş): Bedensel gelişmenin büyük oranda tamamlandığı bu evrede ergenler daha çok ruhsal alanlardaki gelişimsel sorunlarını çözmek durumundadırlar. Arkadaşlarla ilişkilerin önem kazanması, ergenlerin kendilerini sosyal alanlarda ortaya koyabilmesi, anne-babayla yaşanan otorite çatışmaları, ayrışmalar ve bireyleşmeler bu dönemin başlıca özelliklerindedir.” (Yavuzer, 2005: 23).

“Geç Ergenlik (18 - 21 yaş): Bu evre ergenliğin son evresi olup, kimlik gelişiminin tamamlandığı ve kimlik duygularında bir bütünlüğe erişildiği safhadır. Meslek seçimi, yaşam biçimini belirleme, karşı cins ile sevgiye dayalı ilişkiler kurulması, felsefi, siyasi, dini fikirler geliştirme ve bir gruba ait olabilme, kendisine ait bir değerler sistemi edinmek de kimliğin kazanılmasında rol oynayan önemli unsurlardır” (Yavuzer, 2005: 23).

“Sonuç olarak ahlak gelişimi, bireyin ahlaki görüşünü toplumsal evrende bireysel yaşantısı ile sınaması ve yaşadığı çelişkiler sonucu da yeni evreler yapılandırması olarak algılanabilir” (Yavuzer, 2005: 25).

2.2. Saldırganlık

2.2.1. Kavram Olarak Saldırganlık

Sosyal bir varlık olan insan diğer insanlarla sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşimlerde kimi zaman saldırganca davranışlar sergilemekte kimi zamanda saldırgan davranışlara maruz kalmaktadır. Bu sebeple saldırganlık konusu insanı inceleyen sosyal bilimler, özelliklede psikoloji literatüründe çokça tartışılan bir konu olmuştur. Çalışmalar saldırganlığın kökenlerini, saldırganlığın ne olduğunu, saldırgan davranış şekillerini ve saldırganlığa neden olan faktörleri çokça sorgulamışlardır.

Saldırganlık tanımı üzerine konu ile ilgili yaklaşımlar arasında bir anlaşmaya varılmış değildir (Kayaoğlu, 2004: 117). Aşağıda literatürde sıkça geçen saldırganlık tanımlarına ve sınıflamalarına yer verilmiştir. Saldırganlık, başkalarını incitme niyeti ile girişilen her türlü davranış ve eylem olarak tanımlanmaktadır. Saldırganlığın başkalarını incitmeye yönelik bir iç istek (saldırganlık duygusu) anlamına da gelebileceği belirtilmektedir. Diğer bir tanıma göre saldırganlık; herhangi bir obje veya nesneye zarar vermeye yönelmiş davranış biçimidir (Morgan, 1984; Akt: F.Eroğlu, 2009: 494).

Türk Dil Kurumunun web sayfasında ise saldırganlık, bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabası olarak tanımlanmaktadır (TDK <http://tdkterim.gov.tr/bts/>). Budak (2000: 653-654)'ın psikoloji sözlüğünde ise saldırganlık; düşmanlık, öfke, engellenme, rekabet, korku gibi durumlarda ortaya çıkan ve karşısındakine zarar vermeyi, onu durdurmayı onu engellemeyi ya da kendini korumayı hedefleyen sözel, fiziksel veya sembolik her tür davranış şeklinde tanımlanmıştır.

Saldırganlık tanımı yapmak için dikkate alınacak faktörler saldırganlığın kendisi veya saldırgan davranışta bulunan kişinin niyetidir. Saldırganlığın kendisi dikkate alındığında başka kişilere zarar verme şeklinde tanımlanmaktadır. Saldırgan kişinin niyeti dikkate alındığında ise hedefe zarar verme niyeti ile girişilen bir davranış şeklinde tanımlanmaktadır (Eroğlu, 2009: 1).

Saldırganlık veya şiddet davranışı insanoğlunun tarihi çağlardan bu yana ortaya koymuş olduğu davranış biçimidir. Arkeolojik ve tarihsel araştırmalar 25000 yıl önceki avcı/tarım toplumlarından 2000-3000 yıl öncesinde var olan Mısır, Roma ve Yunan toplumlarına kadar ve günümüzdeki birçok toplumda saldırganlık ve şiddet olaylarının varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır (Anderson ve Huesmann 2003: 296).

Bunca yıldır süregelen bu davranış biçiminin altında yatan birçok nedensel faktör vardır. Boxer ve Butkus (2005: 277)'a göre saldırganlık davranışı, "bireylerin yaşamlarının farklı boyutlarında karşılaştıkları bazı risk faktörlerinin varlığına bağlıdır." Örneğin; okulda öğrenme güçlüğü çekme, evde aile içi şiddete maruz kalma, toplumda yoksul bir çevrenin üyesi olma saldırganlığı tetikleyici faktörler olarak

değerlendirilmektedir. Saldırganlığın sosyal problemleri çözme stratejisi olarak benimsenmesi ve ortaya koyulan tepkinin; akran grubu içerisinde egemenlik elde etme, maddi kazanç sağlama, öfke duygusunun ortadan kalkması gibi ödüllendirici boyutlarının da olması saldırgan davranışları popüler kılmaktadır. Bunun yanı sıra saldırganlık bireyin kişisel yapısı kaynaklı birçok içsel (öfke vb.) ve dışsal (sözel çatışma vb.) uyarıcılar tarafından da tetiklenebilmektedir (Boxer ve Butkus 2005: 278).

Genel olarak değerlendirildiğinde ise saldırgan davranış, biyolojik (genetik, nöroanatomik, endokrinolojik), sosyal etki değişkenleri (medyada yer alan şiddet vb.), sosyal içerik (arkadaş grupları, aile, okul, vb.), çevresel şartlar (yaşanılan yer vb.) tarafından belirlenebilmektedir (Şahin 2004: 23).

“Öfke kavramı ise Budak (2005)“engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakılma, kısıtlanma v.b gibi durumlarda hissedilen ve genellikle neden olan şeye, kişiye yönelik şu veya bu şekilde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen, oldukça yoğun negatif bir duygu”(Budak,2005: 560). Hankins&Hankis“in (1988) belirttiğine göre öfke kişinin belirli bir saldırı, eleştiri ya da engel karşısında yaşadığı içsel ve evrensel bir duygudur “ (Akt. Batıgün, 2004: 50).

Öfke ve saldırganlık kavramlarının genellikle bir arada kullanıldığı görülmektedir. Özmen“e (2004) göre, öfke ve saldırganlık kavramlarının devamlı olarak bir arada kullanılması bu iki kavramın uzun bir süre birbiri ile karıştırılmalarına ve eşdeğer kavramlar gibi algılanmasına sebep olmuştur. Ancak psikolojide ve öteki sosyal bilimlerde yaşanan gelişmeler bu iki kavramın artık ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini gerekli kılmıştır(Özmen,2004: 28).

Yaşam savaşı veren bireylerin öncelikli amacı, her zaman zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Geçmişte barınma ve özellikle de beslenme için mücadele eden insanoğlu yırtıcı hayvanlardan korunabilmek, kısıtlı bir çevre içinde sınırlı kaynaklarla varlığını sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sık sık saldırganlığa başvurmak zorunda kalmıştır. Ancak yine de tüm bireyler aynı derecede saldırgan davranışlar sergilememiştir. Çevresel kısıtlamalar aynı olsa bile, bireylerin kişilik ve kişisel özelliklerinin farklı olması, saldırganlık düzeylerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Dahası insanlar arasındaki bireysel farklılıklar tarih boyunca devam etmiş,

bu durum ise benzer koşullar altındaki bireylerin davranışlarının aynı koşullar altında bile farklılaşmasına neden olmuştur (Kurtyılmaz 2005: 2)

Bu tanımlardan farklı olarak Köknel (2000) ise; saldırganlığın belli ölçüler içerisinde, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan davranışların itici gücü olarak görülebileceğini belirtmiştir.

Cüceloğlu (2005:313) ise; saldırganlığı engellenme duygusuna yapılan en tipik davranış biçimi olarak tanımlamıştır. Ayrıca saldırganlığın yalnızca davranışsal olmadığı; davranışa öfke, düşmanlık, patlama gibi duygusal öğelerinde eslik ettiği belirtilmektedir.

Saldırganlık, psikolojik veya fiziksel zarar verme amacıyla yapılan her türlü davranıştır. Saldırganlık genellikle bir engellenmenin ürünüdür. 2-5 yaşlarında bağırıp çağırma, diğerlerine vurma veya oyuncak, mobilya gibi eşyaları kırma şeklinde gözlenebilir. Başlangıçta anne babaya yönelik olan saldırılar, zamanla kardeşe ve akranlara da yönelir. Sözlü saldırılar 2-4 yaşlarında görülmeye başlanır. 3 yaşından sonra artık öç alma ve intikam duygularına bağlı saldırganlık ortaya çıkar (Seven, 2008: 131).

Saldırganlık çok farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Saldırganlığın değişik görünümlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür. (Miller, 2002: 183);

1. Sözlü Saldırganlık: Aşağılamalar, kızgınca bağırma, tehditler savurma ve şiddet uygulamak
2. Nesnelere Karşı Saldırganlık: Kapıları çarpma, eşyalara vurma, eşyaları fırlatma ve etrafı ateşe vermek
3. Kendine Dönük Fiziksel Saldırganlık: Vücudu kanatmak, başını duvarlara vurma ya da intihara teşebbüs etmek
4. Başkalarına Karşı Saldırganlık: Tehditler savurma, itmek, tekmelemek ve fiziksel saldırılar.

Saldırgan davranışın aileden başlayarak çevresel koşullar ile beslenen bir yapısı söz konusudur. Bu kapsamda yapılan bir araştırma, ailelerinden algıladıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında cinsiyet, sınıf, gelir

durumunu algılama biçimi, ailede ortaya çıkan şiddet ve okuldaki arkadaşlık ilişkileri açısından farklılık olduğunu ortaya koymuştur(Yalçın,2007:209-220)

Kişiliğin oluşması için zorunlu olan saldırganlık, canlının sosyal ve coğrafi ortamda yerini alabilmesini sağlayan bir yetidir (Olweus, 1979; Akt: Can, 2002: 4). Saldırganlık çocukluktan itibaren gelişen, yetişkinlikte de devam eden insan oluşun ayrılmaz bir parçasıdır. Bireyin saldırganca davranma eğilimi psikolojik dünyasında başlar. Önemli olan, bireyin kendisini ve dünyayı algılama biçimiyle vereceği duygusal tepkilerin yapıcı mı yoksa yıkıcı mı ifade edileceğidir. Bireyin, ailenin, grubun ve toplumun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak ve yaşamı sürdürmek amacıyla yapılan saldırganlık, yapıcı biçimde ifade edilen saldırganlıktır. Bireyin, kendisine ve çevresine zarar veren saldırganlık ise yıkıcı biçimde ifade edilen saldırganlıktır (Poggenpoel ve Mybrugh, 2002; Akt: Yalçın, 2004: 1)

Yukarıda yer verilen tanımlar incelendiği zaman, öfke kavramının bir duyguyu, saldırganlık kavramınınsa daha çok bir davranışı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Deffenbacher (1999), Dattalio ve Freeman (1994), Eckhardt ve Barbour (1997)'da, öfke ve saldırganlık kavramlarının eş anlamlı kavramlar olmadığını ifade etmektedir. Bunun dışında bu iki kavramın daima birbirlerine eşlik etmelerinin söz konusu olmadığını da ifade edilmektedir (Akt. Özmen,2004: 29). Saldırganlığın geniş kapsamlı bir kavram olarak ele alınmış olması, saldırganlık davranışlarının tanımlanmasını ve sınıflandırılmasını güçleştirmekte ve bazı belirsizliklere neden olmaktadır. Bu nedenle saldırganlık kavramını sadece gözlenebilir davranışlarla sınırlandıranlar olmuştur.

2.2.2. Saldırganlık Sebepleri

Huesman' a göre; saldırganlık ve şiddet olarak tanımlanan pek çok davranışın oluşumuna sebep olan nedenler, günümüzde giderek çoğalmakta ve şekil değiştirmektedir. Ancak gerçek olan bir durum vardır ki oda insan saldırganlığının sadece tek bir faktöre ya da psikolojik sürece bağlı kalarak açıklanamayacağıdır. Diğer patolojik durumlarda olduğu gibi saldırgan davranışların oluşumunda da, büyük olasılıkla sayısız eğilim, kişilik özelliği ve birbirinin içine geçmiş pek çok faktörün, çevresel koşullarla birleşerek saldırganlığın oluşumuna zemin hazırladığı bilinmektedir. Nörolojik, hormonal ya da diğer fiziksel anomaliler, genetik aktarım, doğum sırasında yaşanan sorunlar ya da travmatik faktörler ve daha birçok sayısız sebep kuşkusuz ki

saldırganlığın oluşumunda etkili olan faktörler arasında yer alır. Bununla birlikte çevresel koşullar, ailesel ve bilişsel özellikler, saldırganlığın öğrenilmesini ve dışavurumunu desteklemektedir. Çocuk saldırganlık eğilimlerini dışa vurmak için pek çok fırsat yakalar ve bu noktada ebeveynin ya da çocuğun etrafındaki kişilerin tutumu, çocuğun saldırgan davranışlarını sergilemesi için pekiştireç görevi görebilir. Bu koşullar altında bazı çocukların saldırgan hale gelebildikleri doğrulansa bile bu durum asla saldırganlığın oluşması için yeterli bir koşul değildir. Ciddi boyuttaki anti-sosyal ve saldırgan davranışların oluşumu çocukların gelişim dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları pek çok faktörün iç içe geçmesinin bir sonucudur. Tek başına bir faktör, sadece saldırganlığın oluşumunda etkili olan parçalardan birinin temsilidir (Akt: Çelik 2006:24).

Bunun yanı sıra sevgi yoksunluğu, baskıcı disiplin yöntemleri, değişen değer yargıları, hızlı ve düzensiz kentleşme, iç ve dış göçler, ekonomik nedenler, travmatik yaşantılara tanık olma, istismar ile ailedeki suçlu birey örnekleri çocukları şiddet ve saldırgan davranışlarda bulunma eğilimine itmektedir (Dizman, 2003:7-17).

Ayrıca saldırgan davranışların, aile tutumuyla sıkı bir ilişki içinde olduğu ifade edilmektedir. Aile içerisinde çocuklara uygulanan yanlış disiplin yöntemlerinin, aile tarafından saldırgan davranışların cesaretlendirilmesinin ve hatta pekiştirilmesinin bireylerde saldırgan davranışları desteklediği görülmüştür. Ve bununla birlikte medyanın da saldırgan davranışlar üstünde çok etkili olduğu vurgulanmıştır

Tüm bunlara ek olarak ailesel desteğin zayıf olması, çocukların saldırgan davranışları edinmesinde oldukça güçlü bir etki yapar. Ebeveynler çocukların şiddete maruz kaldıkları ya da kalabilme olasılığı olduğu durumlarda, onlara rahatlık ve huzur sağlayarak, yön göstererek, yardım ederek, güvenlik sağlayarak onlara potansiyel bir destek kaynağı görevi görürler

Wilson (2008), medya ve çocukların saldırganlığı, korku ve özgecilik ilişkilerini incelediği araştırmada; çocukların mutluluklarını ve gelişimlerini örseleyen görsel medyanın (tv filmleri) çocukları olumsuz etki altında bıraktığını; medyada gösterilen şiddet davranışlarının çocukların şiddete bakışını etkilediğini ve anti – sosyal davranışlara yönelmelerini sağladığını; ayrıca medyanın, olumsuz etkilerinin yanında çocukların sosyalleşmelerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu saptamıştır.

Gaines ve Barry (2008), erkek ergenlerin saldırgan davranışlarında özdenetim, rahatlama ve nefes alma egzersizlerinin etkisini inceledikleri araştırmada; tipik öfke davranışlarının, rahatlama ve stres azaltma tekniklerini içeren grup ve bireysel çalışmalarla azaltılabildiğini; öfke kontrolü ve otokontrolü arttırmayı amaçlayan nefes egzersizlerinin de uygulanan tüm deneklerde etkili olduğunu saptamışlardır.

Martino ve Arkadaşları (2008), genç kızlar ve erkekler arasındaki fiziksel saldırıyı inceledikleri araştırmada; giderek artan ve yüksek saldırganlık içeren bilişsel ve duygusal kırılganlığın fiziksel saldırganlığı tetiklediğini; kızların ergenlik döneminde erkekler kadar artan ve devamlılık gösteren fiziksel saldırganlık gösterdiklerini saptamışlardır.

Caprara ve Paciello (2007), bireysel farklılıkların saldırganlığa ve şiddete yansımaları ile ergenlikte asabiyet ve düşman düşüncüyü inceledikleri araştırmada; adam öldürme, ırza geçme, fiziksel saldırı, çocuk istismarı, kabadayılık ve terörizm gibi farklı durumların kişiler üzerinde farklı yansımaları ve farklı etkileri olduğunu; aynı zamanda bu türden farklı durumların sosyal yaşantı içinde çocuklarda düşmanlık duyguları ve kasıtlı saldırganlık davranışı geliştireceğini saptamışlardır.

Amedahe ve Banahene (2006), ergenlik dönemi öğrencilerinin saldırgan davranışlarında cinsiyet farklılıklarını inceledikleri araştırmada; okullardaki şiddetin ve saldırganlığın olumsuz etkisinin sadece okul ve çevresini zararlı hale getirmeyip, eğitimin kalitesini de olumsuz yönde etkileyeceğini; erkek ergenlerin, dolaylı saldırganlık davranışları sergileyen kız ergenlerden daha doğrudan saldırgan davranışlar gösterdiklerini saptamışlardır.

Atıcı (2008), öğrencilerinin arkadaşlarıyla yaşadıkları çatışmaları çözmek için okuldaki psikolojik danışmandan yardım isteyip istemediklerine, ne gibi yardımlar aldıklarına ve aldıkları yardımın yararlı olup olmadığına ilişkin yaptığı araştırmada; okul psikolojik danışmanlarının öğrencilerin çatışmalarını çözmede sırasıyla konuşma, öneri verme, bilgi verme ve açıklama yapma, çözüm bulma, öğrencileri dinleme, sakinleştirme, uyarma ve arabulucu olma gibi genellikle yapıcı yöntemleri kullandıklarını, saldırgan ya da yıkıcı stratejilere ise hiç başvurmadıklarını ya da çok az başvurduklarını saptamıştır.

Genel olarak saldırgan davranışlara yol açan duygu durumları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Acı: İnsana fiziksel olarak zarar veren yada ruhsal yaşantıyı tehdit eden uyarıların yarattığı, kötü, olumsuz duygu durumudur.
- Can Sıkıntısı: Eylem doğrultusunda karışık duyguların yer aldığı tedirginlik yaratan duygu durumudur.
- Kaygı-Endişe: Güçlü bir beklenti, dürtü ve isteğin amacına ulaşamayacak gibi görüldüğü durumlarda beliren, bedensel gerginlik ve ruhsal tedirginlik durumudur.
- Korku: Gerçek ya da beklenen bir tehlike ve yoğun bir acı karşısında uyanan duygu durumudur.
- Kızgınlık: Baskı, engelleme ya da korku karşısında gösterilen saldırganlık tepkisidir.
- Köpürme: Aşırı derecede öfke sonucu tüm bilinç ve davranışın karışması ne yaptığını bilememe durumudur.
- Aşırı Sinir Duyarlılığı: Aşırı, ölçüsüz, gereksiz kızgınlık, öfke, kaygı, endişe duygusunun karışık olduğu tedirginlik durumudur.
- Düşmanlık: Algılama, düşünme ya da yorumlama sonucu başkalarına duyulan güvensizliğin yarattığı kuşku ve şüphe sonucu onlara kin, nefret duyma, kötülük yapma duygusudur.
- Kin: Başkasına saldırıyı amaçlayan gizli nefret ve düşmanlık duygusudur.
- Nefret: Bir insanı ya da nesneyi aşağılık, çirkin, kötü bularak ondan uzak durmak, ona kin bağlamak durumudur.

Knopf'a göre bireyleri saldırgan davranışa iten pek çok farklı neden vardır. Knopf "İnsanı saldırgan davranışa iten nedir?" sorusuna altı farklı cevap verilmesinden söz eder. Bunlar(Akt. Şekertekin 2003: 49):

- İnsanlar doğalarının gereği olarak saldırganlardır,
- İnsanlar stres nedeniyle saldırganca davranırlar,
- İnsanlar saldırgan olmayı sonradan öğrenirler,
- İnsanlar engelleme nedeniyle saldırganca davranırlar,

- İnsanlar grup baskısı nedeniyle saldırganca davranırlar,
- İnsanlar kontrol güçleri azaldığı zaman veya olumsuz sonuçlarla karşılaştıklarında saldırganca davranırlar.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde saldırgan davranışlara başvuran kişilerin kişilik özellikleri ve kişisel özellikleri aşağıda sıralanan şekilde belirlenmiştir(Karaca 2007,54):

- Yüksek düzeyde zarar verme niyetine sahiptirler,
- Mutlaka gözlerine kestirdikleri bir kurban vardır,
- Sık ve açık bir şekilde tehditte bulunabilirler,
- Somut bir eylem planları vardır,
- Şiddet ve saldırı araçlarına kolayca ulaşabilirler,
- Şiddeti seyretmekten hoşlanırlar,
- Merhametsiz bir kişilik yapıları vardır,
- Otoriteye karşı küslük duyarlar,
- Devamlı olarak öfke ve düşmanlık hissi duyarlar.

2.2.3. Saldırganlık Kuramları

Saldırganlık psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi pek çok bilim dalına araştırma konusu olmuştur. İnsanlardaki saldırganlık eğilimlerinin ana nedenini bulma isteği psikologların uzun yıllar boyunca uğraşı olmuştur. Çeşitli kuramlar göz önüne alınarak saldırganlık ve sebepleri incelendiği zaman farklı görüşler ile karşılaşılabilir. Saldırganlık davranışını ve sebeplerini açıklamaya çalışan kuramlar iki başlık altında toplanabilir. Bunlar saldırganlığı dürtüler ile açıklayan içgüdü kuramları ve saldırganlığı öğrenme kuramları, engellenme, pekiştirme ve sosyal öğrenme kuramlarıyla açıklayan davranışçı kuramlardır (Güner, 2007: 14). Çalışmamız dahilinde aşağıdaki kuramlar irdelenecektir;

1- İçgüdü kuramları

1a- Psikanalitik kuram

1b- Etolojik Kuram

- 2- Biyolojik temelli yaklaşımlar
- 3- Engellenme-Saldırganlık Kuramı
- 4- Sosyal Öğrenme Kuramı

2.2.4. Saldırganlıkla Baş Etme Yolları

Saldırganlık kuramlarından ve saldırganlığa etki eden etmenlerden yararlanılarak saldırganlık davranışları alışkanlık haline gelmeden düzeltme yolları şunlar olabilir (Dizman 2003,38-40):

- Anne-baba ve eğitimciler, saldırgan davranışlarla çocuğa model olmamalıdır. Doğru davranışlarla çocuklara model olmalıdır. Her şeyden önemlisi anne-baba olarak çocuklara sağlıklı model olunmalıdır. Arkadaşına vurduğu için çocuk azarlanırsa, dövülürse sorunları çözmek için bağırma, azarlama, küsme, dövme ve vurma gibi davranışları gözlemleyerek öğrenmesi sağlanmış olunur. Bu sorunlarla baş edebilmek için sakin olmak, gülümsemek ve olumlu düşünmenin etkilerinden yararlanmak gerektiği unutulmamalıdır,
- Öz (1987)'e göre saldırgan davranışlarından dolayı çocuk dövülerek asla cezalandırılmamalıdır. Ayrıca Öz (1987)'e göre anne-babalar ve eğitimciler çocukların istek, merak ve girişimlerine saygı duymalıdır. Onları engellemeli, aksine desteklemelidirler,
- Çetin (2002)'e göre çocuğun olumsuz davranışları yerine olumlu davranışları vurgulanmalıdır,
- Baran (1993)'a göre sürekli saldırgan davranışlar gösteren çocuğun üzerine fazla düşülmemelidir, çocuk sürekli olarak “yapma” uyarısıyla kısıtlanmamalı ancak belli kurallar konulmalıdır,
- Çağlar (1981)'a göre çocuğa her fırsatta anti sosyal ve saldırganca yapılan davranışların dezavantajları ve sosyal davranışların avantajları gösterilmelidir,
- Çocuğun saldırgan davranmaması isteniliyorsa önce onun yakın çevresini saldırganlıkta arındırmak gereklidir,
- Kağıtçıbaşı (1999)'na göre saldırganlığın azalmasında etkili olan bir başka etmen de empati kurmaktır. Eğer saldırganlığın bir gereği, karşısındakini kötülemekse empati kurularak saldırganlık azaltılabilir,

- Kağıtçıbaşı (1999)'na göre saldırgan davranışların cezalandırılması ya da ciddi düzeyde göz ardı edilmesi, saldırgan olmayan yapıcı, uyumlu davranışların ödüllendirilmesi, cezalandırıcı bile olsa ilgi görmek hiç ilgi görmekten daha iyidir ve saldırganlığı azaltıcı etkisi vardır,
- Freud'a göre saldırganlık dürtüleri ancak saldırganlığın açığa vurulması ya da boşaltılması ile azaltılabilecektir. Çocukların içindeki enerjii boşaltabilecekleri ya da saldırganlığını yöneltebileceği uygun ortamlar hazırlanmalıdır,
- Freud'un kuramlarının temel ilkelerini kabul eden ancak belirli ilkelerine katılmayan kuramcılar saldırgan enerjinin toplumsal olarak kabul gören spor, tartışma vb. etkinliklere katılarak boşaltılmasının yararlı olabileceğini savunmaktadırlar,
- Sosyal öğrenme kuramcılar tarafından saldırgan davranışların cezalandırılması ya da saldırgan davranışların yerine yapılan alternatif davranışların ödüllendirilmesi, alternatif davranışların gelişmesini sağlamak için yararlı olacağı savunulmaktadır,
- Kepenekçi (2001)'ye göre toplumsal değerleri çocuklara iyi aktararak toplumun hangi davranışları hoş görüp hangilerini hoş görmeyeceği ile ilgili açık ve tutarlı mesajlar verilerek suça ve saldırgan davranışlara eğilim önlenabilir,
- Kıdır (2006)'a göre çocuklar yetenekli olmadığı alanlarda başarılı olması için zorlanmamalı, her yaptığı davranış olumsuz olarak eleştirilmemelidir. Çocuğun yapabildiği olumlu davranışlar takdir edilmeli ve yaptığı şeyin beğenildiği ona belli edilmelidir,
- Snyder, Sickmund, Poe-Yamagata (2006)'ya göre okul saatleri dışında müzik, resim, dans gibi sanatsal, sportif ve kültürel etkinliklerin sunulması suça ve saldırganlığa yönelik davranışları azaltmaktadır. Stoil, Hill ve Broustein (1994)'e göre bunlar tek başına yeterli olmamakta, diğer suç önleme stratejileri ile uygulandığı zaman etkili olmaktadır,
- Kıdır (2006)'a göre çocuğa her yaşta alabileceği kadar tüm özelliklerine uygun sorumluluklar verilmelidir. Böylece saldırganlığının olumlu davranışlar yöneltmesiyle iyi yönde gelişmesi sağlanmalıdır,
- Kıdır (2006)'a göre çocuğun saldırganlık enerjisini boşaltmak için bazı oyunlar oynamasına izin verilmeli, bazı etkinliklerde bulunması için yönlendiril-

meli, ortam yaratılmalı ve bu çocuklar mümkün olduğunca grup etkinliklerine teşvik edilmelidir. Yapabilecekleri görev ve sorumluluklar verilmeli, iş bölümü yapıp üzerine düşen görevi yerine getirmesi için desteklenmelidir,

- Kepenekçi (2001)'ye göre çocuğa olumlu ve sorumlu yetişkin rol modelleri sunmak, güçlü ailelerin, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin oluşmasına çalışmak yetişkin ve çocuklar arasında kurulacak olumlu ilişki, çocukların suç yönelmelerini ve saldırgan davranış göstermelerini önleme açısından son derece önemlidir,
- Tekin (2006)'e göre stres sınıfları oluşturulmalı ve sakıncalarının tartışıldığı söyleşiler düzenlenmelidir,
- Saldırgan davranışlara karşı aldırmaçlık, vurdumduymazlık yapılmamalı, tolerans gösterilmemelidir. Özellikle çocuğun saldırgan olduğu zaman hiçbir isteği yerine getirilme yoluna gidilmemelidir. Çünkü çocuğun her isteği, bu tip davranışlar gösterdiği zaman yerine getiriliyorsa bunu isteklerinin kabul ettirilmesinde bir araç olarak geliştirir. Benzer durumlarda aynı davranışların oluşumunu besler. En uygun şekilde hiddete kapılmadan bu davranışların arzu edilmeyen davranışlar olduğu gösterilmelidir,
- Çocuklar öfkeli, gergin, heyecanlı iken onlarla tartışılmamalı, çocuğun sakinleşmesi beklenmeli ve çocuk hazır hale geldikten sonra davranışın yanlışlığı anlatılmalıdır,
- Çağlar (1981)'a göre çocuğa her fırsatta anti sosyal ve saldırganca yapılan davranışların dezavantajları ve sosyal davranışların avantajları gösterilmelidir. Çocuk böyle davranmakla bir şey elde edemeyeceğini ve arzu ettiği birçok şeyi kaybedebileceğini görmeli ve yaşamalıdır,
- Çocuklara her yaşta beden, ruh ve zihin olgunluğuyla uyuşan çeşitli sorumluluklar verilmeli, güç sınırları içinde birçok şeyleri başlatıp bitirmesi sağlanmalı ve saldırganlığını olumlu şeyler başarmaya yönelterek onun olumlu yönde gelişmesi sağlanmalıdır,
- Herbert (1974)'e göre saldırgan çocuklar mümkün olduğu kadar grup etkinliklerine teşvik edilmeli ve katılımları sağlanmalıdır. Bunun için her fırsatta geniş grup faaliyetleri hazırlanmalı ve bu çocukların bu gruplarda etkin ve aktif 74 olmaları bilhassa sağlanmalıdır. Çocuklar hayal kırıklığı ve de aşağı-

lanmaya tepki olarak saldırgan davranışlar gösterebilirler. Eğer çocuk becerileri yönünde geliştirilebilirse saldırganlığa daha az başvurur,

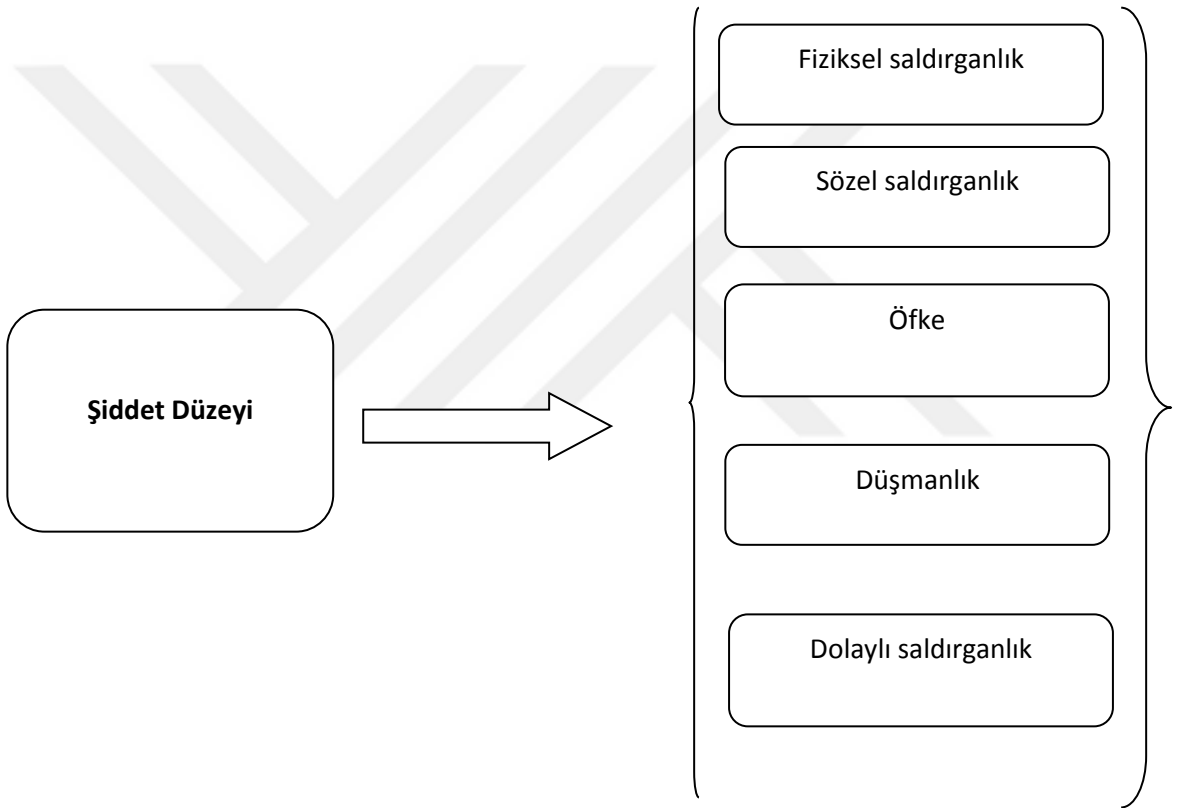
- Çocuk başka çocuklarla kıyaslanmamalı ve yarıştırmamalıdır,
- Çetin (2002)'e göre çocuğun olumsuz davranışları yerine olumlu davranışları vurgulanmalıdır. Her zaman çocuğa yapmaması gereken değil yapması gereken söylenmelidir. Böylece yalnızca olumsuz eleştiri azaltılmış olmaz aynı zamanda çocuk kabul edilebilir bir davranışa yöneltilmiş olur.

BÖLÜM III: YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma ilişkisel tarama modeli ile tasarlanmıştır. Karasar (2006) ilişkisel tarama modelini, “iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli” olarak tanımlamaktadır. Araştırmada öğrencilerin şiddet düzeyi ile bazı değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere model kurulmuştur. Araştırma modeline ilişkin şematik model aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, İstanbul ilinin Başakşehir ve Küçükçekmece ilçelerindeki çeşitli ortaokullarda okuyan öğrenciler oluşturmaktadır.

Örneklem ise bu okullardan tesadüfi örneklem seçme yöntemi ile belirlenen 273 kız ve 377 erkek toplam 650 öğrenciden oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yön-

teminde, evreni oluşturan her birimin örneklem içerisinde yer alma olasılığı aynıdır. Diğer bir anlatımla, birimler birbirinden bağımsız olarak eşit seçilme şansına sahip olmaktadır. Evren hacmi N, örneklem hacmi n olarak alındığında evrendeki her bir birimin seçilme olasılığı n/N olacaktır (Ural ve Kılıç, 2005). Söz konusu ana kitle homojen bir yapıda olmayan bu evren için % 95 güven aralığında, $\pm$ % 5 örnekleme hatası ile gerekli örneklem büyüklüğü $n = 1397$ olarak hesaplanmıştır.

Bu çerçevede anket soruları İstanbul ilinde bulunan kurumlarda tesadüfi olarak belirlenen öğrencilere dağıtılmıştır. Sonuç olarak araştırma bulgularının % 95 güven aralığında, $\pm$ % 5 örnekleme hatası ile genellebileceği söylenebilir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilere kişisel özelliklerinin tanımlanması amacıyla sorular yöneltilmiş ve ikinci bölümde ise saldırganlık ölçeği kullanılmıştır.

Saldırganlık Ölçeği: “Çalışmada incelenen bireylerin saldırganlık düzeylerini belirlemek için Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği (SÖ) (Aggression Questionnaire) kullanılmıştır. İlk olarak 1992’de geliştirilen ve dört temel bileşenden oluşan bu ölçek, daha sonra Buss ve Warren (2000) tarafından yeniden ele alınmış ve dolaylı saldırganlık bileşeni eklenerek incelenen bileşen sayısı beşe çıkarılmıştır. Bu ölçek birçok dile çevrilmiş ve farklı toplumlara uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması ise Can (2002) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek fiziksel saldırganlık, sözlü saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık olmak üzere beş alt bileşenden oluşmaktadır. Saldırganlığın beş farklı boyutunu belirlemek için toplam 34 maddeden oluşan ankete katılımcılar; (1) karakterime hiç uygun değil, (2) çok az uygun, (3) biraz uygun, (4) çok uygun ve (5) tam uygun şeklinde beşli likert tipi yanıtlar vermektedir. Buna göre ölçekten alınabilecek en düşük puan 34, en yüksek puan 170’dir” (Gülçen, 2012:26)

“Ölçeğin Türkçe uyarlanması, geçerlik ve güvenilirli çalışmaları Can (2002) tarafından yapılmış ve Cronbach alfa değeri .915 olarak bulunmuştur. Test yeniden test korelasyonu güvenilirliği $r=0,482-0,760$, $p=0,000$; alt ölçekler test yeniden test güvenilirliği fiziksel saldırganlıkta $r=0,847$; sözel saldırganlıkta $r=0,696$; öfkede $r=0,746$;

düşmanlıkta $r=0,810$; dolaylı saldırganlıkta $r=0,743$; toplam saldırganlıkta $r= 0,857$, $p=0,000$ olup yüksek düzeyde güvenilirlik elde edilmiştir. Eş değer ölçümde tanımlanan güvenilirliği Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği'nin sürekli öfke, öfke içe, öfke dışı alt ölçekleri 108 birbiriyle pozitif ilişkisi $r=0,531-0,746$ olarak bulunmuştur. Öfke kontrol ile saldırganlık ölçeği toplam puan ve tüm alt ölçek puanları arasındaki ilişki negatif yönde ($r= -0,304- 0,146$) olarak bulunmuştur” (Çelik ve Otrar, 2009:27)

3.3.1. Fiziksel Saldırganlık Ölçeği

Fiziksel saldırganlık alt ölçeği maddeleri: 8, 10, 11, 17, 23, 24, 25, 27. Sorulardan oluşmaktadır ölçekte; 1.Hiç uygun değil, 2.Çok Az Uygun, 3.Biraz Uygun, 4.Çok Uygun, 5.Tam Uygun şeklinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı, 0,857 'dir. Bu araştırmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı aşağıdaki gibi bulunmuştur.

Tablo 3.1. Fiziksel saldırganlık ölçeği güvenilirlik katsayısı

mad.	Ort.	SD	N	Cronbach's Alpha
8	2,35	1,451	650	0,857
10	1,79	1,247	650	
11	2,84	1,486	650	
17	2,45	1,584	650	
23	2,4	1,489	650	
24	1,87	1,311	650	
25	3,04	1,581	650	
27	2,55	1,524	650	

3.3.2. Sözel Saldırganlık Ölçeği

Sözel saldırganlık alt ölçeği maddeleri: 1, 4, 6, 20, 26 Sorulardan oluşmaktadır ölçekte ; 1.Hiç uygun değil ,2.Çok Az Uygun ,3.Biraz Uygun ,4.Çok Uygun , 5.Tam Uygun şeklinde 5’li likert ölçeği kullanılmıştır ve 26. Soru değerlendirme dışında tutulmuştur. Ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0,703’dür. Bu araştırmada ölçeğin güvenirlik katsayısı aşağıdaki gibi bulunmuştur.

Tablo 3.2. Sözel saldırganlık ölçeği güvenirlik katsayısı

mad.	Ort.	SD	N	Cronbach's Alpha
1	2	1,312	650	0,703
4	2,22	1,334	650	
6	2,33	1,446	650	
20	3,08	1,506	650	

3.4. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmayla elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22,0 kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel teknikler (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır.

Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasında istatistiki fark olup olmadığını belirlemek için t-testi, ikiden fazla grup olması durumunda parametrelerin gruplararası karşılaştırmalarında Tek yönlü (Oneway) Anova testi ile T-testi kullanılmıştır.

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiyi Pearsonkorelasyon analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

BÖLÜM IV: BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine dönük elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Alt problemlerin araştırılması amacıyla tekyönlü varyans analizi (ANOVA) ve bağımsız grup t testi yapılmıştır. Ayrıca belirtilen farklılıkların kaynağının tespiti amacıyla tanımlayıcı analiz yapılmıştır.

1- Öğrencilerinin algılanan başarı durumlarına göre saldırganlık düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

Tablo.4.1. Öğrencilerin Algılanan Başarı Değişkenine Göre Saldırganlık Boyutlarına İlişkin İstatistiksel Sonuçları

		N	X.	SD
Fiziksel Saldırganlık	Kötü	5	2,975	2,00078
	biraz iyi	9	2,7083	0,99019
	Orta	127	2,6594	1,07214
	oldukça iyi	221	2,3388	1,01814
	çok iyi	288	2,3377	0,99827
	Toplam	650	2,411	1,03533
Sözel Saldırganlık	Kötü	5	3,85	1,05475
	biraz iyi	9	2,5556	0,67056
	Orta	127	2,5886	0,97209
	oldukça iyi	221	2,4536	1,03179
	çok iyi	288	2,2639	1,00922
	Toplam	650	2,4081	1,0197
Öfke	Kötü	5	3,1143	1,75662
	biraz iyi	9	2,746	0,87125
	Orta	127	2,7773	0,97185
	oldukça iyi	221	2,5507	0,96176
	çok iyi	288	2,4772	0,88001
	Toplam	650	2,5695	0,93959
Düşmanlık	Kötü	5	3,3143	1,71548
	biraz iyi	9	2,9524	0,76931
	Orta	127	2,8448	0,95629
	oldukça iyi	221	2,6684	0,93886
	çok iyi	288	2,6518	0,82082
	Toplam	650	2,7044	0,89942
Dolaylı Saldırganlık	Kötü	5	2,88	2,01792
	biraz iyi	9	2,2	1,27671
	orta	127	2,4299	1,0741
	oldukça iyi	221	2,3249	1,0881
	çok iyi	288	2,2375	0,95413
	Toplam	650	2,3092	1,03971

Yukarıda belirtilen istatistiksel açıdan anlamı olan farklılıklar şu şekilde sıralanabilir;

- Öğrencilerden algılanan başarı durumu kötü olanların Fiziksel Saldırganlık puanları ($\bar{x}=2,975$) başarı durumu biraz iyi olanlardan ($\bar{x}=2,7083$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden algılanan başarı durumu orta olanların Fiziksel Saldırganlık puanları ($\bar{x}=2,6594$) algılanan başarı durumu oldukça iyi olanlardan ($\bar{x}=2,3377$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden algılanan başarı durumu çok iyi olanların Fiziksel Saldırganlık puanları ($\bar{x}=2,3377$) diğer gruplardan düşük bulunmuştur.
- Öğrencilerden başarı durumu kötü olanların Sözel Saldırganlık puanları ($\bar{x}=3,85$) başarı durumu orta olanlardan ($\bar{x}=2,5886$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden başarı durumu biraz iyi olanların Sözel saldırganlık puanları ($\bar{x}=2,5556$) başarı durumu oldukça iyi olanlardan ($\bar{x}=2,4536$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden başarı durumu çok iyi olanların Sözel Saldırganlık puanları ($\bar{x}=2,2639$) diğer gruplardan düşük bulunmuştur.
- Öğrencilerden başarı durumu kötü olanların Öfke puanları ($\bar{x}=3,1143$) başarı durumu orta olanlardan ($\bar{x}=2,7773$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden başarı durumu biraz iyi olanların Öfke puanları ($\bar{x}=2,746$) başarı durumu oldukça iyi olanlardan ($\bar{x}=2,5507$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden başarı durumu çok iyi olanların Öfke puanları ($\bar{x}=2,4772$) diğer gruplardan düşük bulunmuştur.

Tablo.4.2. Öğrencilerin Algılanan Başarı Değişkenine Göre Saldırganlık Boyutlarına İlişkin İstatistiksel Sonuçları

		X.	SS	F	P
Fiziksel Saldırganlık	G. Arası	12,926	3,231	3,053	0,017
	G. İçi	682,749	1,059		
	Toplam	695,675			
Sözel Saldırganlık	G. Arası	21,175	5,294	5,224	0
	G. İçi	653,645	1,013		
	Toplam	674,82			
Öfke	G. Arası	9,779	2,445	2,8	0,025
	G. İçi	563,177	0,873		
	Toplam	572,957			
Düşmanlık	G. Arası	5,999	1,5	1,864	0,115
	G. İçi	519,019	0,805		
	Toplam	525,018			
Dolaylı Saldırganlık	G. Arası	5,122	1,281	1,186	0,316
	G. İçi	696,442	1,08		
	Toplam	701,565			

Öğrencilerin algılanan başarı değişkenine göre saldırganlık puanı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın varlığının araştırılması amacıyla yapılan tekyönlü varyans analizi (ANOVA) ölçeksel bazda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- Öğrencilerin algılanan başarı değişkenine göre fiziksel saldırganlık (FS) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (F=3,053, $p < 0.05$ (p=0,017)).
- Öğrencilerin algılanan başarı değişkenine göre sözel saldırganlık (SS) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (F=5,224, $p < 0.05$ (p=0)).
- Öğrencilerin başarı değişkenine göre öfke (Ö) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (F=2,8, $p < 0.05$ (p=0,025)).
- Öğrencilerin algılanan başarı değişkenine göre düşmanlık (D) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılık-

ları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F=1,864$, $p > 0.05$ ($p=0,0115$)).

- Öğrencilerin algılanan başarı değişkenine göre dolaylı saldırganlık (DS) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F=1,186$, $p > 0.05$ ($p=0,316$)).

2- Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre saldırganlık düzeylerinde farklılık var mıdır?

Tablo.4.3. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Algılanan Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları

		N	X	SD	SS
Fiziksel Saldırganlık	İdare ediyoruz	61	2,3914	1,06127	0,13588
	Geçine biliyoruz	361	2,4162	1,00255	0,05277
	Rahat geçiniyoruz	228	2,4079	1,08295	0,07172
	Toplam	650	2,411	1,03533	0,04061
Sözel Saldırganlık	İdare ediyoruz	61	2,4836	1,09532	0,14024
	Geçine biliyoruz	361	2,4841	0,97873	0,05151
	Rahat geçiniyoruz	228	2,2675	1,05165	0,06965
	Toplam	650	2,4081	1,0197	0,04
Öfke	İdare ediyoruz	61	2,5738	0,88313	0,11307
	Geçine biliyoruz	361	2,6276	0,90005	0,04737
	Rahat geçiniyoruz	228	2,4762	1,00947	0,06685
	Toplam	650	2,5695	0,93959	0,03685
Düşmanlık	İdare ediyoruz	61	3,0258	0,85337	0,10926
	Geçine biliyoruz	361	2,6961	0,87605	0,04611
	Rahat geçiniyoruz	228	2,6316	0,93277	0,06177
	Toplam	650	2,7044	0,89942	0,03528
Dolaylı Saldırganlık	İdare ediyoruz	61	2,3115	0,95256	0,12196
	Geçine biliyoruz	361	2,2814	1,01834	0,0536
	Rahat geçiniyoruz	228	2,3526	1,09683	0,07264
	Toplam	650	2,3092	1,03971	0,04078

Yukarıda belirtilen istatistiksel açıdan anlamı olan farklılıklar şu şekilde sıralanabilir;

- Öğrencilerden algılanan aylık geliri ile rahat olarak geçinenlerin Sözel Saldırganlık puanları ($\bar{x}=2,2675$) geçine bilenlerden ($\bar{x}=2,4841$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden algılanan aylık geliri ile idare edebilenlerin Sözel Saldırganlık puanları ($\bar{x}=2,4836$) diğer gruplamalardan düşük bulunmuştur.
- Öğrencilerden algılanan aylık geliri ile idare edebilenlerin Düşmanlık puanları ($\bar{x}=3,0258$) geçine bilenlerden ($\bar{x}=2,6961$) yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden algılanan aylık geliri ile rahat geçinenlerin Düşmanlık puanları ($\bar{x}=2,6316$) diğer gruplamalardan düşük bulunmuştur.

Tablo 4.4. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Algılanan Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları

		X	SD	SS.	F	P
Fiziksel Saldırganlık	G. Arası	0,035	2	0,018	0,016	0,984
	G. İçi	695,64	647	1,075		
	Toplam	695,675	649			
Sözel Saldırganlık	G. Arası	6,936	2	3,468	3,359	0,035
	G. İçi	667,884	647	1,032		
	Toplam	674,82	649			
Öfke	G. Arası	3,206	2	1,603	1,82	0,163
	G. İçi	569,751	647	0,881		
	Toplam	572,957	649			
Düşmanlık	G. Arası	7,534	2	3,767	4,71	0,009
	G. İçi	517,484	647	0,8		
	Toplam	525,018	649			
Dolaylı Saldırganlık	G. Arası	0,709	2	0,354	0,327	0,721
	G. İçi	700,856	647	1,083		
	Toplam	701,565	649			

Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre saldırganlık puanı ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın varlığının araştırılması amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ölçeksel bazda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre fiziksel saldırganlık (FS) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F=0,016$, $p > 0,05$ ($p=0,984$)).

- Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre sözel saldırganlık (SS) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. (F=3,359 ,p < 0.05 (p=0,035)).
- Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre öfke (Ö) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. (F=1,82 ,p > 0.05 (p=0,163)).
- Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre düşmanlık (D) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (F=4,71 ,p < 0.05 (p=0,009)).
- Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre dolaylı saldırganlık(DS) boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır (F=0,327,p > 0.05 (p=0,721)).

3- Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre saldırganlık düzeylerinde farklılık var mıdır?

Tablo.4.5. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Cinsiyet Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	SD
Fiziksel Saldırganlık	Kız	273	2,3361	1,05176
	Erkek	377	2,4652	1,02125
Sözel Saldırganlık	Kız	273	2,3278	0,97257
	Erkek	377	2,4662	1,04996
Öfke	Kız	273	2,5411	0,97121
	Erkek	377	2,59	0,91677
Düşmanlık	Kız	273	2,6923	0,88968
	Erkek	377	2,7131	0,90749
Dolaylı Saldırganlık	Kız	273	2,189	1,00456
	Erkek	377	2,3963	1,05724

- Söz konusu anlamlı farklılık Dolaylı Saldırganlık boyutunda gözlenmiş olup; Erek öğrencilerin Dolaylı Saldırganlık boyutundan aldıkları puanlar ($\bar{x}=2,3963$) kız öğrencilerin puanlarından ($\bar{x}=2,189$) yüksek bulunmuştur.

Tablo 4.6. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Cinsiyet Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları

	T-test		
	F	P	T
Fiziksel Saldırganlık	0,523	0,117	-1,571 -1,564
Sözel Saldırganlık	1,551	0,088	-1,71 -1,731
Öfke	2,844	0,513	-0,655 -0,649
Düşmanlık	0,029	0,771	-0,291 -0,292
Dolaylı Saldırganlık	2,231	0,012	-2,519 -2,54

Araştırmaya katılan öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden almış oldukları puanların aritmetik ortalamaları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlılığı açısından aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin Fiziksel Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır. ($t=-1,571$; $p> 0,05$ ($p=0,117$))
- Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin Sözel Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır. ($t=-1,71$; $p> 0,05$ ($p=0,088$))
- Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin Öfke boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=-0,655$; $p> 0,05$ ($p=0,513$))
- Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin Düşmanlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=-0,291$; $p> 0,05$ ($p=0,771$))
- Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin Dolaylı Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmuştur. ($t=-2,519$; $p< 0,05$ ($p=0,012$))

4- Öğrencilerin anne baba durumu (Sağ-Ölü) değişkenine göre saldırganlık düzeylerinde farklılık var mıdır?

Tablo 4.7. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Annenin Durumu (Sağ-Ölü) Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları

	T-test		
	F	P	T
Fiziksel Saldırganlık	0,295	0,587	0,132 0,139
Sözel Saldırganlık	0,070	0,792	0,163 0,171
Öfke	0,156	0,693	-0,976 -0,949
Düşmanlık	6,445	0,011	-1,255 -1,686
Dolaylı Saldırganlık	5,622	0,018	-2,131 -3,008

	Anne	N	Ort.	SD
Fiziksel Saldırganlık	Sağ	603	21,44	8,098
	Öldü	47	21,28	7,623
Sözel Saldırganlık	Sağ	603	17,87	6,875
	Öldü	47	17,70	6,467
Öfke	Sağ	603	16,15	6,054
	Öldü	47	17,04	6,255
Düşmanlık	Sağ	603	18,20	6,430
	Öldü	47	19,40	4,538
Dolaylı Saldırganlık	Sağ	603	13,44	4,519
	Öldü	47	14,87	3,004

Araştırmaya katılan öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden almış oldukları puanların aritmetik ortalamaları arasında annenin durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlılığı açısından aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- Annenin durumu değişkenine göre öğrencilerin Fiziksel Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=0,132$; $p > 0,05$ ($p= 0,587$))

- Annenin durumu değişkenine göre öğrencilerin Sözel Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=0,163$; $p> 0,05$ ($p= 0,792$))
- Annenin durumu değişkenine göre öğrencilerin Öfke boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=-0,976$; $p> 0,05$ ($p= 0,693$))
- Annenin durumu değişkenine göre öğrencilerin Düşmanlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmuştur. ($t=-1,255$; $p< 0,05$ ($p= 0,011$))
- Annenin durumu değişkenine göre öğrencilerin Dolaylı Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmuştur. ($t=-2.131$; $p < 0,05$ ($p= 0,018$))

Belirtilen farklılığın kaynağının bulunması amacıyla tanımlayıcı analiz yapılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Söz konusu anlamlı farklılık Düşmanlık boyutunda gözlenmiş olup; Annesi vefat etmiş öğrencilerin Düşmanlık boyutundan aldıkları puanlar ($\bar{x}=19,40$) Annesi sağ olan öğrencilerin puanlarından ($\bar{x}=18,20$) yüksek bulunmuştur.
- Söz konusu diğer anlamlı farklılık Dolaylı Saldırganlık boyutunda gözlenmiş olup; Annesi vefat etmiş öğrencilerin Dolaylı Saldırganlık boyutundan aldıkları puanlar ($\bar{x}=14,87$) Annesi sağ olan öğrencilerin puanlarından ($\bar{x}=13,44$) yüksek bulunmuştur.

Tablo 4.8. Öğrencilerin Saldırganlık Boyutlarında Babasının Durumu (Sağ-Ölü) Değişkenine İlişkin İstatistiksel Sonuçları

T-test			
	F	P	T
Fiziksel Saldırganlık	0,881	0,348	1,44 1,625
Sözel Saldırganlık	3,544	0,06	1,915 2,226
Öfke	0,46	0,498	0,99 1,041
Düşmanlık	0,003	0,959	-0,191 -0,199
Dolaylı Saldırganlık	1,792	0,181	0,453 0,524

	Baba	N	Ort.	SD
Fiziksel Saldırganlık	Sağ	585	21,58	8,159
	Öldü	65	20,06	7,013
Sözel Saldırganlık	Sağ	585	16,36	6,152
	Öldü	65	14,85	5,094
Öfke	Sağ	585	17,95	6,882
	Öldü	65	17,06	6,461
Düşmanlık	Sağ	585	13,54	4,464
	Öldü	65	13,65	4,255
Dolaylı Saldırganlık	Sağ	585	18,33	6,418
	Öldü	65	17,95	5,349

Araştırmaya katılan öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden almış oldukları puanların aritmetik ortalamaları arasında babasının durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlılığı açısından aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- Babasının durumu değişkenine göre öğrencilerin Fiziksel Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=1,44$; $p > 0,05$ ($p=0,348$))
- Babasının durumu değişkenine göre öğrencilerin Sözel Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=1,915$; $p > 0,05$ ($p=0,06$))

- Babasının durumu değişkenine göre öğrencilerin Öfke boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=0,99$; $p > 0,05$ ($p= 0,498$))
- Babasının durumu değişkenine göre öğrencilerin Düşmanlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=-0,453$; $p > 0,05$ ($p= 0,959$))
- Babasının durumu değişkenine göre öğrencilerin Dolaylı Saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır ($t=-0,263$; $p>0,05$ ($p= 0,181$))

BÖLÜM V: SONUÇ VE TARTIŞMA

Ortaokul öğrencilerinin saldırgan davranışlarının bazı değişkenlere göre incelendiği bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

Öğrencilerin algılanan başarı durumuna göre saldırganlık düzeylerinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu, öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre saldırganlık düzeylerinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu, öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre saldırganlık düzeylerinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu, öğrencilerin anne baba durumu değişkenine göre saldırganlık düzeylerinin istatistiksel açıdan anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür.

Öğrencilerin algılanan başarı değişkenine göre fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve öfke boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Başarı durumu kötü olan öğrencilerin fiziksel saldırganlıkları ve sözel saldırganlıkları başarı durumu biraz iyi olanlardan yüksek bulunmuştur. Diğer bir ifade ile öğrencilerin başarı durumları iyileştikçe fiziksel ve sözel saldırganlık oranları düşmektedir. Öğrencilerin algılanan başarı değişkenine göre düşmanlık ve dolaylı saldırganlık boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Öztürk (2008) ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinden akademik başarı düzeyini zayıf olarak algılayanların saldırganlık düzeylerinin, akademik başarısını orta, çok iyi ve iyi olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden yüksek olduğunu bulmuştur. Araştırmanın bir diğer sonucu, akademik başarı ile toplam saldırganlık ve fiziksel saldırganlık davranışları arasında bir ilişki belirlenmesidir. Uzbaş ve Topçu (2010), yaptığı bir çalışmada, ilköğretim çağındaki çocuklarda saldırganlık ve şiddet davranışları ile algılanan başarı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Bu sonuç, araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Ancak, öğrencilerin algılanan başarılarının, saldırganlığın alt boyutlarından düşmanlık ve dolaylı saldırganlık davranışlarını anlamada önemli bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Öğrencilerin algılanan ekonomik durum değişkenine göre fiziksel saldırganlık, dolaylı saldırganlık ve öfke boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlem-

lenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Öğrencilerin ekonomik durum değişkenine göre sözel saldırganlık ve düşmanlık boyutu puanlarının ortalamaları gruplar arasında gözlemlenen ortalama değerlerin farklılıkları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Öğrencilerden aylık geliri ile rahat olarak geçinenlerin sözel saldırganlık puanları geçinebilenlerden yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden aylık geliri ile idare edebilenlerin sözel saldırganlık puanları diğer gruplamalardan düşük bulunmuştur. Gönültaş (2013) çalışmasında öğrencilerin saldırganlıkları ise ailenin gelir durumuna göre farklılık gösterdiğini bulmuştur. Ailesinin gelir durumu zayıf olan öğrencilerin, ailesinin gelir durumu orta ve iyi olan öğrencilere göre daha saldırgan eğilimli olduklarını bulmuştur. Öztürk (2008) çalışmasında ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinden gelir düzeyi 2.600-3.000 ytl arasında olan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, 700-750 ytl, 419 ytl'nin altı, 1.500-2.500 ytl, 1.000-1.200 ytl, 419-506 ytl arasında gelir düzeyine sahip öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden yüksek olmasına rağmen gelir düzeyinin 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığını bulmuştur. Öğrencilerden algılanan aylık geliri ile idare edebilenlerin Düşmanlık puanları geçinebilenlerden yüksek bulunmuştur. Öğrencilerden algılanan aylık geliri ile rahat geçinenlerin Düşmanlık puanları diğer gruplamalardan düşük bulunmuştur.

Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır. Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin dolaylı saldırganlık boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı bulunmuştur. Buna göre erkek öğrencilerin dolaylı saldırganlık boyutundan aldığı puanlar kız öğrencilerin puanlarından yüksek bulunmuştur. Öztürk (2008) ise çalışmasında ortaöğretim 9. sınıf erkek öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, ortaöğretim 9. sınıf kız öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden yüksek olduğunu bulmuştur. Scharf (2000) çalışmasında fiziksel saldırganlığın daha çok erkekler tarafından kullanıldığını ortaya koymuştur. Lippa (1990, akt. Studer, 1996), Tuzgöl (1998), Amedahe ve Owusu-Banahene (2007), yaptıkları çalışmalarda erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla saldırgan davranışlar sergilediğini tespit etmişlerdir. Gönültaş (2013) çalışmasında ortaokul son sınıf öğrencilerinin cinsiyete göre öfkeleri ve saldırganlıkları arasında fark bulmuştur. Çobanoğlu Güner (2006) tarafından yapılan araştırmada ise sporcuların cinsiyetleri açısından saldırganlık puanla-

rında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu araştırmada elde edilen bulgular daha önce yapılan araştırmaları destekler niteliktedir. Fakat bu araştırmaların yanı sıra saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığını ortaya koyan araştırmalarda vardır.(Hatunoğlu, 1994 ; Bolat-Karataş, 2002; Ağlamaz,2006).

Annenin durumu değişkenine göre öğrencilerin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, boyutlarından almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır. Düşmanlık ve doğrudan saldırganlık boyutlarında aldıkları puanlar anlamlı bulunmuştur. Annesi vefat etmiş öğrencilerin Düşmanlık boyutundan aldıkları puanlar Annesi sağ olan öğrencilerin puanlarından yüksek bulunmuştur. Annesi vefat etmiş öğrencilerin Dolaylı Saldırganlık boyutundan aldıkları puanlar Annesi sağ olan öğrencilerin puanlarından yüksek bulunmuştur.

Babasının durumu değişkenine göre öğrencilerin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve doğrudan saldırganlık boyutlarından almış oldukları puanlar anlamlı bulunmamıştır.

BÖLÜM VI: ÖNERİLER

Aşağıda araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda uygulamalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

- 1- Okul rehberlik ve psikolojik danışma servisleri tarafından öğrenci, veli ve öğretmenlere yönelik seminer çalışmaları yapılabilir.
- 2- Öğrencilerin doğal bir duygu olan öfkesini kendisine ve çevresine zarar vermeden olumlu bir biçimde ifade edebilmesi için okul rehberlik ve psikolojik danışma servisleri tarafından “Öfke Kontrolü” ile ilgili bireysel ve grupla psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir.
- 3- Öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmaya yönelik sınıf rehber öğretmenleri ile işbirliği yaparak “Problem Çözme Becerileri”, “Çatışma Çözme Becerileri” ve “Temel İletişim Becerileri” konulu grup rehberliği çalışmaları yapılabilir.
- 4- Anne babalara yönelik anne-baba tutumları ile ilgili seminer çalışmaları yapılarak sağlıklı aile ortamlarının oluşması ve ebeveynlerin çocuklarına karşı olumlu tutum sergilemeleri sağlanabilir.
- 5- Okullarda öğrencilerin serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri ve öğrencilerin sosyalleşmelerini sağlayacak ve arkadaşlık ilişkilerini geliştirecek sportif, sanatsal, sosyal ve kültürel etkinliklere yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Adams, G. (2000). “ Adolescent Development : The Essential Readings”, Oxford, UK, Black Well Publishers Ltd.
- Yıldırım, A.,&Abakay, U. (2015). Hokeycilerin İletişim Becerileri Ve Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi,2(1), 17-28.
- Akpınar, F. (2010). Borderline Kişilik Bozukluğu Olan Bireylerin Öfke Tarzları Ve Saldırganlık Davranışı Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Amedahe, Francis K., Nana Opoku Owusu, Banahene. 2006. “Sex Differences In The Forms Of Aggression Among Adolescent Students In Ghana”. Research In Education. Sayı: 78, 54 – 64.
- Anderson, Craig A. Ve L.Rowell Huesmann. (2003). “Human Aggression: A Social Cognitive View”, In Michael A.Hogg&Joel Cooper (Eds.), The Sage Handbook Of Social Psychology, Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc., Pp.296-323.
- Ankay, A. (2002). Psiko-Siyasal Yönüyle Saldırganlık Ve Terör. (1.Basım). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Atabek, E. (2002). Erken Büyüyen Çocuklar, Günümüzün Ergenleri. (1. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- Atıcı, Meral. (2008). “İlköğretim Öğrencilerinin Arkadaşlarıyla Yaşadığı Çatışmaları Çözmede Okuldaki Psikolojik Danışmanın Yardımına İlişkin Görüşleri”. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. Cilt: 14, Sayı: 53, 25 – 47.
- Atkinson, R.L.,Atkinson, R.C., Smith, E.E. Ve Bem, D.J. (2002). Psikolojiye Giriş. Alagon, Y. (Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2.Baskı, Ss. 409-412
- Batıgün, A.,D.(2004). İntihar İle İlişkili Bazı Değişkenler: Öfke-Saldırganlık, Bazı Dürtüsel Davranışlar, Problem Çözme Becerileri, Yaşam Sürdürme Nedenleri. Kriz Dergisi 12(2):49-62

- Bilgin, N.(2000), Sosyal Psikolojiye Giriş, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:48, İzmir
- Boxer, Paul; Michael Butkus. (2005). “Individual Social-Cognitive Intervention For Aggressive Behavior In Early Adolescence: An Application Of The Cognitive-Ecological Framework”, Clinical Case Studies, Vol. 4, No. 3, July 2005, 277-294.
- Budak, Selçuk. (2000). Psikoloji Sözlüğü, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Burger, J. M. (2006). Kişilik (Çev. İ.D. Sarıoğlu). (1.Basım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Can, Sibel (2002). “Aggression Questionnaire” Adlı Ölçeğin Türk Popülasyonunda Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması,” Uzmanlık Tezi, Gata Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Psikiyatri Servisi, İstanbul
- Cansever, A. B. (2013). Ergenlerin İnternet Kullanımın Toplumsal İlişkilerinde Yattığı Sorunlar. Melek Kalkan, Canani Kaygusuz (Ed.), İnternet Bağımlılığı (S.193- 210). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Caprara, GianVittorio, Marinella, Paciello. (2007). “Individual Differences Conducive To Aggression And Violence: Trajectories And Correlates Of Irritability And Hostile Rumination Through Adolescence”. Aggressive Behaviour. Cilt: 33, 359 – 374.
- Cüceloğlu, Doğan. (2005). İnsan Ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çelik Hilal Ve Mustafa Otrar (2009), Saldırganlık Envanterinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi Yıl: 2009, Sayı: 29, Sayfa: 101-120
- Çelik, Hilal (2006). “Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Tepkileri, Bağlanma Tarzları Ve Kişilerarası Şemalarının İncelenmesi,” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Çınar, P. (2005). Hangimiz Daha Saldırgan?. Türk Psikoloji Bülteni, 11(36), 76-80.

- Çuhadaroğlu, F., Canat, S., Kılıç, E., Şenol, S., Rugancı, N., Öncü, B., Hoşgör, A.G., Işıklı, S., Avcı, A. (2004). Ergen Ve Ruhsal Sorunlar. Durum Saptama Çalışması. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Raporları, Ankara.
- Dinçer, B. (2008). Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumları Algılamaları İle Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi (Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi) Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Dizman, Hatice (2003); “Anne Ve Babasıyla Yaşayan Ve Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi,” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dizman, Hatice, Figen, Gürsoy. 2005. “İlköğretim Dördüncü Ve Beşinci Sınıfa Devam Eden Anne Yoksunu Olan Ve Olmayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri”. Kastamonu Eğitim Dergisi. Cilt: 13, Sayı: 2, 437 – 446.
- Donat Bacıoğlu, S; Özdemir, Y. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Saldırgan Davranışları ile Yaş, Cinsiyet, Başarı Durumu ve Öfke Arasındaki İlişkiler. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 170-171.
- Efiliti, E. (2006). Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eraslan, Y. (2010). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Sınav Kaygılarının Algıladıkları Anne Baba Tutumlarına Göre İncelenmesi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Erden, N.K. (2007). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Öğretmenlik Bölümleri Birinci Öğretim Son Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Türleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, ss. 25-28.

- Eroğlu, F. (2009). Davranış Bilimleri. (9. Basım). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Freedman , J. C., Sears , D. O., Smith, C. M., (1993). Sosyal Psikoloji, İmge Kitabevi, (2. Baskı) (Çev.: A. Dönmezer), Ankara.
- Freedman, J.L., Sears, D.O. And Carlsmith, J.M. (2003). Sosyal Psikoloji. (Çev. A. Dönmez). (4.Basım). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gaines, Trudi, Leasha M.,Barry. (2008). “TheEffect Of A Self – Monitored Relaxation Breathing Exercise On Male Adolascnt Aggressive Behaviour”. Adolescence. Cilt: 43, Sayı: 170.
- Gökbüzoğlu, Burcu (2008). “Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gülçen Burak (2010), Genç Erişkin Bireylerde Yüz Ve Kafa Boyutlarında Gözlenen Cinsiyet Farklılıkları Ve Saldırgan Tutumla Olan İlişkisi, Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi.
- Güner, İ. (2007). Çatışma Çözme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Grup Rehberliğinin Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Ve Problem Çözme Becerileri Üzerine Etkisi. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Hogg, M. A. And Vaughan G. M. (2007). Sosyal Psikoloji. (Çev. İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez). (1.Basım). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Karaca, Mustafa., (2007). Organizasyonlarda Saldırgan Davranışlara Maruz Kalma Ve Mağdurların Kişiliğiyle İlişkisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kayseri.
- Karasar, N. (2006). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayaoğlu, Aysel Gürel. (2004). “Futbolda Seyirci Şiddeti: Sosyal Psikolojinin Katkıları Ve Sınırlılıkları”. Türk Psikoloji Yazıları. Cilt: 7, Sayı: 13, 79 – 101.
- Kaymak-Özmen, S. (2004). Aile İçinde Öfke Ve Saldırganlığın Yansımaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (2), 27-39.

- Köknel, Özcan (2005). Kaygıdan Mutluluğa: Kişilik, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kula, E. (2008). Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Ve Saldırganlık Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, Adnan (2000). Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kurtyılmaz, Yıldız., (2005). Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri İle Akademik Başarıları İletişim Ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Martino, Steven C., Arkadaşları. 2008. “Multiple Trajectories Of Physical Aggression Among Adolescent Boys And Girls”. Aggressive Behaviour. Cilt: 34, 61 – 75.
- Miller, A. J.(2002). Çocuklarda Depresyon. (M, Işık. Çev.). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Özmen, S.K. (2004). Aile İçinde Öfke Ve Saldırganlığın Yansımaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi.37(2):27-39.
- Öztürk, N. (2008). Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Perdeci, Z. Gülsün, M., Çelik, C., Erdem, M. Ve Kılıç, S. (2010). Aggression And The Event-Related Potentials In Antisocial Personality Disorder, Bulletin Of Clinical Psychopharmacology. 20:300-306.
- Pişkin, M., Öğülmüş, S., Boysan, M. (2011). Okullarda Daha Güvenli Ortam Oluşturmak Bizim Elimizde. Ankara Üniversitesi 180K305 Numaralı Proje.
- Seven, S.(2008). Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Pegem Yayınları

- Steinberg, L. (2007). “Ergenlik”, Çev. Çok, F. Ercan, H. Artar, M. Uçar, E. Sevim, S. Bağlı, M. Aypay, A. Şener, T. Parmaksız, R. Satman, C. Yiğit, T. Kapçı, E., 1. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi.
- Şahan, M. (2007). Lise Öğrencilerinde Saldırganlığı Yordayan Bazı Değişkenlerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Şahin, Hülya. (2004). “Öfke Denetimi Eğitiminin Çocuklarda Gözlenen Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi.”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şekertekin, Mehmet Ali., (2003). Spor Eğitiminin Uyum Kişiler Arası İlişkiler Tarzı Ve Saldırganlık Üzerine Etkileri, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Taylor,S; Peplau, A; Sears, D. (2003). Sosyal Psikoloji (3. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ulusoy, O. (2008). Ergenlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Ve Saldırganlık İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Üre,Ö; Yavuzer, Y. (2010). Saldırganlığı Önlemeye Yönelik Psiko-Eğitim Programının Lise Öğrencilerindeki Saldırganlığı Azaltmaya Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23-24.
- Wilson Barbara J. (2008). “Media And Children’s Aggression, Fear And Altruism”. TheFuture Of Children. Cilt: 18, Sayı: 1, 87 – 118.
- Yalçın, İ., (2007). Ailelerden Aldıkları Destek Düzeyi Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri, Eurasian Journal Of Educational Research, 26, 2007, Ss.209-220,

Yalçın, İlhan (2004); “Ailelerinden Algıladıkları Destek Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yalom, I. D. (Ed.) (2008). Ergen Terapisi. İstanbul: Prestij Yayınları

Yavuzer, H. (2005). Gençleri Anlamak. (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi

EKLER

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Cinsiyetiniz : Kız Erkek

Akademik başarınızı nasıl değerlendirirsiniz? Kötü Biraz iyi Orta

Olukça iyi Çok iyi

Ailenizin aylık geliri: 500 TL ve aşağısı 500- 1000 TL arası

1000- 1500 TL arası 2000 TL ve üzeri

Ekonomik durumunuz hakkında aşağıdakilerden hangisi sizin için uygundur?

Geçinemiyoruz Zor geçiniyoruz İdare ediyoruz Geçinebiliyoruz

Çok rahat geçiniyoruz

Anne: Sağ (yaşıyor) Öldü

Baba: Sağ (yaşıyor) Öldü

Anneleriniz ve babanız için uygun olanı işaretleyiniz. Evliler, birlikte oturuyorlar

Evliler, ayrı yaşıyorlar Boşandılar

Seninle birlikte anne ve babanın kaç çocuğu var? Bir tek sen 2 3 4

5 ve daha fazla

Annelerinizin öğrenim durumu nedir? Okur yazar değil İlkokul Ortaokul Lise

Üniversite Lisans Üstü

Babanızın öğrenim durumu nedir? Okur yazar değil İlkokul Ortaokul Lise Üniversite Lisans Üstü

Lisans Üstü

Yaşamınızda sorunlarla karşılaştığınızda en çok kimden yardım alırsınız? An-

nemden Babamdan

Kardeş(ler)imden Arkadaşlarımdan Akrabalarımdan vb

SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ

		Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tam Uygun
1.	Arkadaşlarım çok münakasacı olduğumu söylerler	( )	( )	( )	( )	( )
2.	Şans hep başkalarına gülüyor, ondan yana oluyor	( )	( )	( )	( )	( )
3.	Birden parlarım ama çabuk sakinleşirim	( )	( )	( )	( )	( )
4.	Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum	( )	( )	( )	( )	( )
5.	Bazen bana hayatın adaletli davranmadığını düşünürüm	( )	( )	( )	( )	( )
6.	İnsanlarla aynı fikirde olmazsam, onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam	( )	( )	( )	( )	( )
7.	Bazen ortada hiçbir sebep yokken parlarım	( )	( )	( )	( )	( )
8.	Kız ya da erkek birisi beni kızdırtırsa ona vurabilirim	( )	( )	( )	( )	( )
9.	Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum	( )	( )	( )	( )	( )
10.	Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur	( )	( )	( )	( )	( )
11.	Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim	( )	( )	( )	( )	( )
12.	Öfkemi kontrol etmekte çok zorluk çekerim	( )	( )	( )	( )	( )
13.	Eğer çok kızarsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim	( )	( )	( )	( )	( )
14.	Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim	( )	( )	( )	( )	( )
15.	İnsanlar bana patronluk tasladıklarında, onların inadına isi ağırdan alırım	( )	( )	( )	( )	( )
16.	İnsanlar bana nazik davrandıklarına ne isteyeceklerini merak ederim	( )	( )	( )	( )	( )
17.	Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim	( )	( )	( )	( )	( )
18.	Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, onlara çamur atarım	( )	( )	( )	( )	( )
19.	Ben sakin biriyim	( )	( )	( )	( )	( )
20.	İnsanlar beni kızdırtırlarsa, onlara gerçek düşüncelerimi söyleyebilirim	( )	( )	( )	( )	( )
21.	Bazen insanların bana arkamdan güldüklerini hissederim	( )	( )	( )	( )	( )
22.	İstediyimi elde edemediğim zaman, kızgınlığımı gösteririm	( )	( )	( )	( )	( )
23.	Bazen birine vurma isteğimi kontrol edemem	( )	( )	( )	( )	( )
24.	Pek çok insandan daha sık kavga ederim	( )	( )	( )	( )	( )
25.	Eğer biri bana vurursa bende ona vururum	( )	( )	( )	( )	( )
26.	Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımda açıkça söylerim	( )	( )	( )	( )	( )
27.	Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse, hiç çekinmem	( )	( )	( )	( )	( )
28.	Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem	( )	( )	( )	( )	( )
29.	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissederim	( )	( )	( )	( )	( )
30.	Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm	( )	( )	( )	( )	( )
31.	Arkadaşlarımla arkamdan, benim hakkımda konuştuklarını bilirim	( )	( )	( )	( )	( )
32.	Bazı arkadaşlarım, benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler	( )	( )	( )	( )	( )
33.	Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kışkırtıcı olurum	( )	( )	( )	( )	( )
34.	El şakası yapmaktan hoşlanırım	( )	( )	( )	( )	( )